

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

การศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการดำเนินกิจกรรมของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงม่อนเงาะ ผู้วิจัยได้ตรวจสอบเอกสาร โดยครอบคลุมเนื้อหา ดังนี้

1. มุลนิธิโครงการหลวงม่อนเงาะ
2. แนวคิดเกี่ยวกับชนเผ่า
3. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

มูลนิธิการหลวงม่อนเงาะ

ประวัติความเป็นมาโครงการหลวง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชดำริและพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ให้ดำเนินงานโครงการหลวงมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2512 เพื่อพัฒนาการเกษตรที่สูง ลดการปลูกพืชเสพติด และการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร โดยมีพระราชประสงค์จะทรงช่วยเหลือราษฎรชาวไทยภูเขาในท้องถิ่นทุรกันดารให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

งานโครงการหลวงส่วนใหญ่เริ่มขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2512-2524 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ โปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินงานพัฒนาในพื้นที่ราษฎรชาวเขาซึ่งมีชีวิตความเป็นอยู่ยากจน พื้นที่ดังกล่าวมักเป็นพื้นที่ห่างไกลจากการดูแลของรัฐ มีการปลูกฝิ่น การตัดไม้ทำลายป่า และการทำไร่เลื่อนลอย นอกจากนี้ในพื้นที่โครงการหลวงหลายแห่งเมื่อเริ่มโครงการมีปัญหาด้านความมั่นคง

เมื่อ พ.ศ. 2535 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชดำริในการเปลี่ยนแปลงสถานภาพโครงการหลวง โดยให้โครงการหลวงจดทะเบียนเป็นมูลนิธิ เพื่อจะได้เป็นองค์กรนิติบุคคล มีกฎหมายรองรับ และดำเนินงานด้วยความเป็นปึกแผ่นสืบไป โครงการหลวงได้จดทะเบียนเป็น มูลนิธิโครงการหลวง เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2535 โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นนายกิตติมศักดิ์ มีหม่อมเจ้าภีศเดช รัชนี เป็นประธานมูลนิธิ และ ดร.จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา เป็นเลขาธิการ

มูลนิธิโครงการหลวง ได้ดำเนินการสนองตามพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะ “ช่วยชาวเขาให้ช่วยตนเองในการปลูกพืชที่มีประโยชน์และมีมาตรฐานความเป็นดีขึ้น” โดยมีเป้าหมายของโครงการคือ

1. ช่วยชาวเขาเพื่อมนุษยธรรม
2. ช่วยชาวเขาโดยลดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ คือ ดินน้ำลำธาร
3. กำจัดการปลูกฝิ่น
4. รักษาดินและพื้นที่ให้ถูกต้อง คือ ให้อ้อยอยู่ในส่วนที่ควรเป็นป่า และทำไร่ทำสวนในส่วนที่ควรเพาะปลูก อย่าให้ส่วนทั้งสองนี้รุกร้าซึ่งกันและกัน

5. ผลิตพืชผลเพื่อเพิ่มประโยชน์ทางเศรษฐกิจแก่ประเทศ

นอกจากนี้โปรดเกล้าฯพระราชทานวิธีดำเนินการเพื่อให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. ลดขั้นตอน
2. ปิดทองหลังพระ
3. เร็ว ๆ เข้า
4. ช่วยเขาเพื่อให้ช่วยตัวเอง

กิจกรรมหลัก

1. งานวิจัย
2. งานพัฒนา (กองพัฒนาเกษตรที่สูง, 2544: 2-5)

ทศวรรษที่ 1 บุ๊กเบิกและวิจัย พ.ศ. 2512 - 2521

กำเนิดโครงการหลวง ใน พ.ศ. 2502 รัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มีคำสั่งคณะปฏิวัติให้มีการปราบยาเสพติดอย่างจริงจัง ชาวเขาที่ปลูกฝิ่นได้รับผลกระทบจากคำสั่งดังกล่าวเป็นปัญหาที่ไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยสันติวิธี

พ.ศ. 2507 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปประทับแรม ณ พระตำหนักภูพิงศ์ราชนิเวศน์ เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมชาวเขา ได้ทอดพระเนตรเห็นการทำลายป่าเพื่อปลูกฝิ่นและทำไร่เลื่อนลอยซึ่งนอกจากจะเป็นการละเมิดกฎหมายแล้ว ยังเป็นการทำลายป่าต้นน้ำลำธาร

เมื่อทางเจ้าหน้าที่กวาดค้น และใช้มาตรการรุนแรงทำให้ชาวเขาบางกลุ่มถูกชักชวนให้เข้าร่วมกับผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเล็งเห็นถึงปัญหา จึงมีพระราชดำริว่าจะให้ชาวเขาเลิกปลูกฝิ่นก็ต้องหาพืชอื่นที่ขายได้ราคาดีและเหมาะสมที่จะปลูกในที่สูงมาให้ชาวเขาปลูก

ทดแทนเป็นรายได้เสียก่อน จึงสามารถเลิกปลูกฝิ่นได้ ทรงมอบให้ ม.จ. กฤษเดช รัชนิ เป็นผู้รับสนองพระราชประสงค์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโครงการพระบรมราชนุเคราะห์ชาวเขาขึ้นใน พ.ศ. 2512 เพื่อหาทางแก้ไขปัญหาด้วยสันติวิธี ต่อมาได้มีการเปลี่ยนชื่อให้เหมาะสมกับสภาพการณ์เป็น

1. โครงการหลวงพัฒนาชาวเขา
2. โครงการหลวงภาคเหนือ
3. โครงการหลวง

ปี 2513 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงขับรถพระที่นั่งไปบ้านแม่ค้อยปุย ใกล้พระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ และได้ทอดพระเนตรต้นท้อ (Peach) มีรับสั่งถามเจ้าของว่าปลูกฝิ่นได้เงินเท่าไร และเก็บท้อพื้นเมืองขายได้กี่บาท ก็ทรงทราบว่าฝิ่นกับท้อพื้นเมืองทำเงินให้เกษตรกรเท่า ๆ กัน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงคิดว่าถ้าท้อลูกชนิด ๆ ยังทำเงินให้เกษตรกรได้ดีเท่าฝิ่นแล้ว เราก็ควรจะเปลี่ยนยอดให้ออกลูกมาเป็นท้อใหญ่ เพื่อรายได้จากท้อและผลไม้อื่นสูงกว่าฝิ่น ฝิ่นก็จะสาบสูญไปเองตามธรรมชาติ ไม่ต้องใช้กำลังผลักดันแต่อย่างใด

วันที่ 28 มกราคม 2513 มีรับสั่งให้ดำเนินการ และพระราชทานเงิน 200,000 บาท แด่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เพื่อซื้อสวนใหญ่ใกล้ ๆ กัน เพื่อเป็นสิริมงคลสวนนี้จึงชื่อว่า สวนสองแสน

ฝิ่นเป็นพืชที่เกี่ยวข้องกับโครงการหลวงอย่างมาก โดยเฉพาะในระยะต้น ๆ ฝิ่นเป็นพืชที่ต้องการอากาศเย็น ในประเทศไทยจึงต้องปลูกบนที่สูงราว 1,000 เมตรขึ้นไป โดยที่บนคอยเคมีแต่ชาวเขา ผู้ปลูกฝิ่นจึงเป็นชาวเขามิแม่ว, เย้า, มูเซอ, อีโก้ และลีซอ อีกสองเผ่า คือ ลีวและกะเหรี่ยงตามธรรมดาไม่ปลูกฝิ่น

สิ่งที่สำคัญที่สุดในการทำงานของโครงการหลวงคืองานวิจัย ซึ่งได้ทำมาตั้งแต่เริ่มโครงการจนถึงทุกวันนี้ ซึ่งจะหยุดไม่ได้ ต้องทำอย่างต่อเนื่องอันได้แก่วิจัยพืชเมืองหนาว และกิ่งหนาวทุกชนิด เนื่องจากการปลูกพืชเหล่านี้เป็นเรื่องใหม่สำหรับสิ่งแวดล้อมบ้านเรา

มูลนิธิโครงการหลวงแบ่งการดำเนินงานหลักเป็น 3 ลักษณะคือ การวิจัย การพัฒนา และการตลาด

โครงการหลวงได้ทำงานวิจัยเรื่องการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ แม้กระทั่งงานวิจัยทางด้านสังคมการศึกษา สาธารณสุข และวัฒนธรรม โดยได้รับความช่วยเหลือสนับสนุนจากนานาประเทศ อาทิ สหรัฐอเมริกา ได้หวั่น ญี่ปุ่น

ทศวรรษที่ 2 ผู้เกษตรกร พ.ศ. 2522–2531

ผลสำเร็จของงานวิจัยนี้ได้นำไปสู่การถ่ายทอดเทคโนโลยี และส่งเสริมให้แก่เกษตรกรจนเกิดกระบวนการเรียนรู้ในทศวรรษที่ 1. เป็นการช่วยเหลือพวกเขา เพื่อให้พวกเขาช่วยเหลือตนเองได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนต่อไป

“ศูนย์พัฒนาโครงการหลวง” จะจัดทำแปลงทดสอบสาธิตการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ชนิดต่าง ๆ เน้นวิธีการเพาะปลูกที่ปลอดภัยจากสารเคมี ไม่เกิดผลกระทบต่อพืชที่ปลูกและแหล่งน้ำ

หน่วยอารักขาพืช ของโครงการหลวง ทำหน้าที่แนะนำและควบคุมดูแลการใช้สารเคมี ให้ปลอดภัยอย่างใกล้ชิดเป็นรายแปลง มีการตรวจวิเคราะห์การตกค้างในพืชผักผลไม้ ทั้งก่อนและหลังเก็บเกี่ยว การส่งเสริมและพัฒนาไม่ได้มีเพียงด้านเกษตรกรรมเท่านั้น ยังขยายผลไปถึงการส่งเสริมและพัฒนาสังคมและชุมชนอีกด้วย

ฟื้นฟู อนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สิ่งสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ คือการฟื้นฟูป่าต้นน้ำลำธาร ส่งเสริมให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการปลูกป่าในรูปแบบของป่า 3 อย่าง ให้ประโยชน์ 4 อย่าง ตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือ ป่ากินได้, ป่าฟืน, ป่าใช้สอย และป่าสร้างบ้าน แต่ได้ประโยชน์อย่างอื่นที่ 4 คือ ได้ป่าอนุรักษ์เพื่อฟื้นฟูป่าต้นน้ำลำธารเพิ่มขึ้นอีกด้วย

โครงการหลวงได้จัดตั้งหน่วยตลาดขึ้นเพื่อทำหน้าที่วางแผนการผลิต และการตลาดร่วมกับเจ้าหน้าที่และเกษตรกร การรวบรวมผลผลิต การขนส่ง และการจัดจำหน่าย ภายใต้ตราสินค้า “ดอยคำ”

ผลจากความสำเร็จของโครงการหลวงในทศวรรษนี้ ทำให้ได้รับรางวัล แมกไซไซ สาขา International Understanding เมื่อวันที่ 31 สิงหาคม 2531

เป็นงานที่สำคัญมากพืชผลแต่ละชนิดต้องผ่านการวิจัยอย่างถี่ถ้วนว่าทำอย่างไรจึงจะสูญเสียน้อยที่สุดในระหว่างที่เก็บเกี่ยวไปจนถึงการวางขายในท้องตลาด มีการตรวจสอบคุณภาพผลผลิตแต่ละชนิดตามหลัง วิชาและมาตรฐานสากลของ Codex ซึ่งเป็นมาตรฐานที่ยอมรับกันทั่วโลก

โครงการหลวงพัฒนาคุณภาพของผลผลิตได้มาตรฐานจนสินค้า “ดอยคำ” ได้รับการคัดเลือกจาก Thai Expo Award 1988 ให้ได้รับรางวัลมาตรฐาน “สินค้าไทยส่งออก” ดีเด่นประจำปี 2531

ช่วงนี้เริ่มเข้าสู่งานส่งเสริม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงส่งเสริมอาชีพการเกษตรแก่ชาวเขา เพื่อให้เลิกปลูกฝิ่นได้พระราชทานพืชผักและพันธุ์สัตว์ต่าง ๆ และ

พระราชทานพระราชดำริให้มีการวิจัยเพื่อปรับงานพืชผลควบคู่กันไป พืชที่ปลูกในระยะแรกได้แก่ ท้อ, สตรอเบอร์รี่, มันฝรั่ง และลิ้นจี่ โดยเฉพาะสตรอเบอร์รี่ จนได้ชื่อว่าพันธุ์พระราชทานมาจนปัจจุบัน

ประชาชนรู้จักผลิตผลโครงการหลวงแล้ว ม.จ. กฤษเดข รัชนิ จิงทรงคิดตรา “ค้อยคำ” ขึ้นใช้กับผลิตผลทุกชนิดของโครงการ ฯ รวมทั้งสร้างความเชื่อถือว่าตราค้อยคำเป็นสินค้ามีคุณภาพ สด สะอาด ปลอดภัย โดยที่โครงการ ฯ มีหน่วยงาน

ทศวรรษที่ 3 มั่นคง แข็งแรง พ.ศ. 2532-2542

นับตั้งแต่ปี 2531 เป็นต้นมาเป็นยุคที่เกษตรกรรู้จักการปลูกพืชทดแทนการปลูกฝิ่นอย่างกว้างขวางมากขึ้น เป็นผลให้การปลูกฝิ่นหมดไปจนประเทศไทยได้รับการยกย่องว่าการปลูกฝิ่นหมดไปจากประเทศ

ก่อตั้งมูลนิธิ มีนาคม 2535 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้โครงการหลวงเปลี่ยนสถานภาพเป็น “มูลนิธิโครงการหลวง” มีสถานะเป็นองค์กรสาธารณประโยชน์ที่ถาวร พระราชทานเงินจำนวน 500,000 บาท เพื่อเป็นทรัพย์สินเริ่มแรกของมูลนิธิฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงดำรงตำแหน่งนายกกิตติมศักดิ์ และหม่อมเจ้ากฤษเดข รัชนิ ทรงดำรงตำแหน่งประธานมูลนิธิ ฯ

นับเป็นก้าวใหม่ของโครงการ ฯ ที่ก้าวขึ้นเป็นองค์กรเพื่อการสาธารณประโยชน์ที่ถาวร มีระบบงานที่แน่นอนคล่องตัว และมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นเพื่อความร่วมมือและการประสานงานกับส่วนราชการและเอกชนต่าง ๆ ในรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ของการริเริ่มวิจัยใหม่ ๆ ส่งการพัฒนาและการผลิตที่แน่นอน มีตลาดรองรับ รวมทั้งโครงการนำร่อง และการถ่ายทอดเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่สำคัญแก่การพัฒนาในที่สูง การสร้างมูลค่าเพิ่มกับผลผลิตและผลิตภัณฑ์ของโครงการหลวง โดยมีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการรักษาสภาพต้นน้ำลำธารของประเทศไว้

การดำเนินงานของมูลนิธิโครงการหลวง ถือเป็นโครงการส่วนพระองค์ที่ดำเนินงานสืบเนื่องจากโครงการหลวง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานกำเนิดมูลนิธิฯ ทรงเป็นนายกกิตติมศักดิ์ โดยมีคณะกรรมการมูลนิธิโครงการหลวงประกอบด้วย

หม่อมเจ้ากฤษเดข	รัชนิ	ประธานกรรมการ
พลอากาศตรีกำจร	สินชวนนท์	รองประธานกรรมการ
นายแก้วขวัญ	วัชโรทัย	กรรมการ
ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์		กรรมการ
ศาสตราจารย์คุณหญิงนงเยาว์ ชัยเสรี		กรรมการ

นายสันทัต	โรจนสุนทร	กรรมการ
นายสุทัศน์	ปลื้มปัญญา	กรรมการ
คุณหญิงประจิตต์	กำภู	กรรมการ
นายจิรายุ	อิสรางกูร ณ อยุธยา	เลขานุการ

ทศวรรษที่ 3 งานของมูลนิธิฯ ได้ก้าวหน้าขึ้นมาก มีการพัฒนาองค์กรของตัวเอง เพื่อให้กิจการของมูลนิธิฯ เป็นไปในลักษณะที่ทันสมัย และเกิดประโยชน์ยิ่งขึ้น ที่สำคัญได้แก่

1. การจัดตั้งบริษัท คอยคำ อาหารสำเร็จรูป โดยให้สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เป็นหุ้นส่วนใหญ่ เพื่อให้กิจกรรมด้านนี้ดำเนินงานแบบทันสมัย และพึ่งตนเองในรูปแบบเชิงธุรกิจ ชื่อคอยคำ ม.จ. ภิศเดช รัชนี เป็นผู้คิดซื้อนี้ เป็นที่เหมาะสมมากเพราะคอยคำทำรายได้ให้ปีละ 2,000,000 บาท

2. ปรับการดำเนินงานของโครงการดอกไม้แห้ง เพื่อให้สามารถบริหารงานได้ในลักษณะที่คล่องตัว และมีรายได้พึ่งตนเองในลักษณะที่คล่องตัว และมีรายได้พึ่งตนเอง ในลักษณะการดำเนินธุรกิจ

3. จัดตั้งห้องปฏิบัติการวิจัย และพัฒนาการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อพืช โดยความร่วมมือของคณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เพื่อทำการวิจัยและพัฒนา รวมทั้งการขยายพันธุ์พืช ด้วยวิธีการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ

4. จัดตั้งโครงการร่วมมือกับธนาคารเพื่อการเกษตร และสหกรณ์การเกษตร เพื่อปรับปรุงการให้สินเชื่อเกษตรกรในพื้นที่โครงการหลวง ให้เป็นเช่นเดียวกับเกษตรกรทั่วไป

5. ความร่วมมือกับส่วนราชการต่าง ๆ โดยผ่านคณะกรรมการอำนวยการประสานงานมูลนิธิโครงการหลวงที่มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน มีกองพัฒนาเกษตรที่สูง สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ทำหน้าที่เป็นฝ่ายเลขานุการในการประสานงานด้านต่าง ๆ

ทศวรรษที่ 4 สู่มาตรฐานสากล พ.ศ. 2543-ปัจจุบัน

ยุคของการพัฒนาสู่ผลผลิตตามมาตรฐานสากล โดยผลผลิตมูลนิธิโครงการหลวงได้เข้าสู่ระบบมาตรฐานโลก GAP (Good Agricultural Practice) รวมทั้งพืชผักหลายชนิดได้รับการรับรองผลิต พืชตามมาตรฐานยุโรป EUREP, GAP และ Globalgap

นอกจากนี้ยังนำระบบเย็นเร็ว หรือ Pre cooling มาใช้เพื่อรักษาความสดของพืชให้นานมากยิ่งขึ้น

ปี 2546 โครงการหลวงยังได้รับเลือกให้รับรางวัลโคลัมโบแพลน The Colombo Plan = Drug Advisory Program (DAP) ในฐานะองค์กรเดียวของโลกที่แก้ไขปัญหาการปลูกฝิ่นในเชิงสร้างสรรค์ เป็นผลสำเร็จ

จากผลสำเร็จอย่างงดงามนี้ จึงทำให้โครงการหลวงได้รับยกย่องว่าเป็นต้นแบบของการพัฒนาพื้นที่สูง ดังจะเห็นได้จากการเป็นแหล่งศึกษาคูงานการพัฒนาเกษตรที่สูงของประเทศในแถบภูมิภาคและการแลกเปลี่ยนบุคลากรกับประเทศต่าง ๆ อาทิ โคลัมเบีย อัฟกานิสถาน ซึ่งนำแนวคิดการพัฒนาเกษตรอย่างยั่งยืนของโครงการหลวงไปใช้แก้ปัญหาการปลูกพืชเสพติดของประเทศภูฏาน มิตรสหายใกล้ชิดทั้งในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และพระราชวงศ์ ได้มีการแลกเปลี่ยนความร่วมมือด้านเทคโนโลยี การผลิตไม้เมืองหนาว

ศูนย์ผลิตผลโครงการหลวง ซึ่งเป็นศูนย์กลางที่รวบรวมผลผลิตจากศูนย์พัฒนาโครงการหลวง ทั้ง 38 แห่ง ยังได้รับการรับรองมาตรฐานทั้งจากหน่วยงานในประเทศ และต่างประเทศ ได้แก่ ระบบวิธีการที่ดีในการผลิตอาหาร (GMP) และระบบวิเคราะห์จุลชีวภัณฑ์ที่ควบคุมในการผลิตอาหารในโรงงาน (HACCP) ตามมาตรฐาน CODEX จากแคมป์แดน และเซอร์วิจูด ประเทศอังกฤษ และได้ขยายตลาดสินค้าไปสู่ต่างประเทศ ได้แก่ ได้หวัน สิงคโปร์ ฮองกง

แนวทางปฏิบัติในอนาคต ถือการทำงานที่มีระบบแน่นอนคล่องตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในความร่วมมือประสานงานกับหน่วยงานราชการและเอกชนอื่น ๆ โดยเน้นเอกลักษณ์ของการริเริ่มงานวิจัยใหม่ ๆ และโครงการนำร่องที่จะไปสู่การพัฒนาการผลิตผลผลิตของเกษตรกรชาวเขาที่มีตลาดรองรับ มีการถ่ายทอดเทคโนโลยี และจิตสำนึกที่ชัดเจนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและดินน้ำลำธาร บนพื้นที่สูงของประเทศ

การสร้างความมั่นคงแก่มูลนิธิโครงการหลวง

1. รักษาแนวปฏิบัติพระราชทานในอดีต มุ่งเน้นการปฏิบัติที่รวดเร็วทันการณ์ ไม่ทำงานเอาหน้า เน้นให้ชาวเขาช่วยตนเองได้
2. กำหนดทิศทางการดำเนินการของโครงการหลวง ซึ่งมีความเบ็ดเสร็จในแง่การวิจัย การพัฒนา การผลิต การขาย มีหน่วยงานดูแลการวิจัย งานพัฒนาและงานตลาดโดยตรง งานด้านการวิจัย และพัฒนาสิ่งใหม่ ๆ หรือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ยังคงให้ความสำคัญในการปฏิบัติต่อไป โดยเป็นการฝึกอบรมชาวเขาในบริเวณอื่น และเผ่าอื่น ๆ ตลอดจนประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาคที่มีการปฏิบัติงานบนที่สูงแบบเดียวกัน
3. กำหนดหมู่บ้านต้นแบบ ของโครงการหลวง เพื่อการถ่ายทอดและพัฒนาไปสู่หมู่บ้านอื่น ๆ บริเวณพื้นที่สูง การกำหนดหมู่บ้านต้นแบบ ทำดังนี้

3.1 ศึกษาข้อมูลพื้นที่จากภาพถ่ายทางอากาศ

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
ห้องสมุดงานวิจัย
วันที่..... 2 ก.ค. 2555
เลขทะเบียน..... 246768
เลขเรียกหนังสือ.....

3.2 กำหนดพื้นที่ตามศักยภาพของพื้นที่ GIS (Geographical Information System)

3.3 รักษาสมดุลการใช้พื้นที่อย่างเคร่งครัด โดยคำนึงถึงการอยู่ร่วมกันของคนและป่า

3.4 สร้างอาชีพสุจริต การอยู่ดีกินดี มีจิตสำนึกรักชาติ

4. การสร้างระบบที่เหมาะสม คือระบบเบ็ดเสร็จครบวงจร คือจากการผลิต การขนส่ง การคัดบรรจุ และหรือการแปรรูป ตลอดจนถึงการตลาดระบบต่าง ๆ

5. งานถ่ายทอดกับผลผลิตจากงานพัฒนา การถ่ายทอดเทคโนโลยีจำเป็นสำหรับการผลิตระดับที่เป็นการค้าได้ คือทั้งปริมาณและคุณภาพตามกำหนด นอกจากนี้ทางปฏิบัติงานบนพื้นที่สูงจำเป็นต้องมีการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติควบคู่ไปด้วย

6. งานการตลาดของผลผลิตโครงการหลวง ในแง่การขาย โครงการหลวงต้องแสวงหาภาคเอกชนที่เหมาะสมเป็นตัวแทนในการจัดจำหน่าย โดยโครงการหลวงจะทำหน้าที่กำกับดูแลและวางแผนการผลิตทั้งด้านคุณภาพและปริมาณ เพื่อให้สามารถตอบสนองตลาดได้ตามต้องการ

ศูนย์พัฒนาโครงการหลวง มีทั้งหมดจำนวน 38 ศูนย์ 4 สถานีวิจัย ตั้งอยู่ในพื้นที่ 5 จังหวัดภาคเหนือตอนบน ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 27 ศูนย์ จังหวัดเชียงราย จำนวน 7 ศูนย์ จังหวัดพะเยา จำนวน 1 ศูนย์ จังหวัดแม่ฮ่องสอน จำนวน 2 ศูนย์ และจังหวัดลำพูน จำนวน 1 ศูนย์ พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลเกินกว่า 800 เมตร มีสภาพเป็นพื้นที่ในหุบเขาหรือพื้นที่ตามเชิงเขาที่มีความลาดชัน อยู่ในท้องถื่นทุรกันดารที่ห่างไกลจากชุมชนทั่วไปส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าสงวน จึงต้องการดูแลอย่างใกล้ชิดไม่ให้เกิดการชะล้างพังทลายของผิวน้ำดินและเกิดผลกระทบกับสิ่งแวดล้อม ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแต่ละแห่งมีสภาพพื้นที่ที่แตกต่างกันไป สภาพดังกล่าวก่อให้เกิดความได้เปรียบเสียเปรียบหลายประการแตกต่างกันไปเช่นเดียวกัน ดังนั้นเพื่อให้เกิดความในการปฏิบัติงานจึงแบ่งกลุ่มพื้นที่ของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงออกเป็น 3 กลุ่มตามระดับความสูง ดังนี้

1. พื้นที่กลุ่มศูนย์ที่มีระดับความสูงค่อนข้างมาก (ระดับความสูงเกิน 1,000 เมตร ประกอบด้วยศูนย์พัฒนาโครงการหลวงทั้งหมด จำนวน 14 แห่ง ได้แก่ อ่างช้าง แก่น้อย ม่อนเงาะ หนองหอย ขุนวาง แม่แฮ ปางอุ๋ง อินทนนท์ ห้วยส้มป่อย ขุนแปะ แม่โถ แม่ปูนหลวง ห้วยน้ำขุ่น ปางหินฝน และแม่ลาน้อย

2. พื้นที่กลุ่มศูนย์ที่มีระดับความสูงปานกลาง (ระดับความสูงระหว่าง 800–1,000 เมตร) ประกอบด้วยศูนย์พัฒนาโครงการหลวง จำนวน 8 แห่ง ได้แก่ ป่าเมี่ยง แม่สาใหม่ วัดจันทร์ ปางคะ พุงหลวง ห้วยน้ำริน ห้วยเล็ง ผาตั้ง และแม่สะเรียง

3. พื้นที่กลุ่มศูนย์ที่มีระดับความสูงค่อนข้างต่ำ (ระดับความสูง 400–800 เมตร) ประกอบด้วยศูนย์พัฒนาโครงการหลวง จำนวน 14 แห่ง ได้แก่ ห้วยเสี้ยว ห้วยลึก หนองเขียว แม่หลอด หมอกจ้าม ดินดก แม่ทาเหนือ ม่อนเงาะ แม่สะป๊อก พุงเริง พุงเรา พระบาทห้วยต้ม ปังค่า ห้วยโป่ง และ สะโง๊ะ

ประวัติความเป็นมาศูนย์พัฒนาโครงการหลวงม่อนเงาะ

เมื่อปี พ.ศ. 2528 หม่อมเจ้าภีศเดช รัชนี องค์ประธานมูลนิธิโครงการหลวง ได้มีรับสั่งให้เจ้าหน้าที่เดินทางไปตรวจสอบสภาพพื้นที่หมู่บ้านม่อนเงาะ ตำบลเมืองเก่า อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีชาวเขา 5 ชนเผ่า ได้แก่ คนเมือง ม้ง เย้า ลีซอ และจีนฮ่ออาศัยอยู่ในพื้นที่ และได้ตัดไม้ทำลายป่าเพื่อทำไร่เลื่อนลอยด้วยการปลูกฝิ่น และพืชไร่ทุกปี สภาพความเป็นอยู่ที่ยากจน ทั้งนี้ก็เพื่อประกอบการพิจารณาในการวางแผนพัฒนาให้สอดคล้องกับความต้องการของชาวเขา ดังนั้นศูนย์พัฒนาโครงการหลวงม่อนเงาะจึงได้เริ่มดำเนินการตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงม่อนเงาะได้มีการส่งเสริมเกษตร โครงการต่างๆ ได้แก่

1. ไม้ดอก
2. พืชผัก
3. ไม้ผล
4. ชาจีน
5. ปศุสัตว์
6. ประมง
7. ป่าชาวบ้าน
8. สหกรณ์

พืชแต่ละชนิด มีการส่งเสริม สนับสนุนให้คำแนะนำ ตั้งแต่การสร้างโรงเรือน การเตรียมดินปลูก การให้ปุ๋ย การพันสารเคมี การตัดแต่ง การดูแลหลังการเก็บเกี่ยว ตลอดถึงการเลี้ยงสัตว์ ประมง การผลิตกล้าไม้ การจัดตั้งกลุ่มต่างๆ โดยการนำเทคโนโลยีและวิชาการเข้ามาช่วยเหลือเกษตรกร

ขอบเขตพื้นที่

ทิศเหนือ จรดบ้านสบก่าย ตำบลกี้ดช้าง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

ทิศใต้ จรดบ้านปางฮ่าง ตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

ทิศตะวันตก จรดบ้านแม่โง ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

ทิศตะวันออก จรดบ้านช้าง ตำบลบ้านช้าง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

ที่ตั้งและอาณาเขต

1. ขนาดและที่ตั้งศูนย์ฯ ม่อนเงาะเริ่มก่อตั้งขึ้นเมื่อ เดือนพฤษภาคม 2528 โดยตั้งอยู่ในป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แตง มีสำนักงานตั้งอยู่ที่ บ้านม่อนเงาะ หมู่ที่ 5 ตำบลเมืองก่าย อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ระยะทางห่างจากจังหวัดเชียงใหม่ 65 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางประมาณ 2 ชั่วโมง มีพื้นที่รับผิดชอบ 81 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นพื้นที่ 50,625 ไร่

2. ลักษณะภูมิประเทศลักษณะพื้นที่เป็นเนินเขาและภูเขาสลับซับซ้อน มีที่ราบน้อยมาก ความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 700 -1,250 เมตร สภาพป่าไม้ในพื้นที่ของศูนย์ฯ ม่อนเงาะ ประมาณร้อยละ 42.97 ของพื้นที่ศูนย์ฯ ทั้งหมด เป็นป่าดิบเขาที่ไม่ผลัดใบ อยู่ระดับความสูงตั้งแต่ 800 เมตรขึ้นไป มีพรรณไม้ที่พบ ได้แก่ ก่อเดือย และก่อแป้น รองลงมาได้แก่ ทะโล้ ก่อแดง และสารภี เป็นต้นประมาณร้อยละ 33 ของพื้นที่ศูนย์ฯ ทั้งหมด เป็นป่าเบญจพรรณผลัดใบ ส่วนใหญ่ประกอบด้วยไม้ขนาดกลางและลูกไม้เป็นส่วนใหญ่ พรรณไม้ที่พบ ได้แก่ ไม้แดง ประคู้ ตะแบก อินทนิลน้ำ เป็นต้นประมาณร้อยละ 7 ของพื้นที่ศูนย์ฯ ทั้งหมด เป็นป่าเต็งรัง ลักษณะของป่าชนิดนี้เป็นป่าโปร่งมีต้นไม้ขนาดเล็ก และขนาดกลางขึ้นอยู่กระจัดกระจาย พื้นป่าไม่รกทึบ มีหญ้าชนิดต่างๆ ขึ้นอยู่ทั่วไปประมาณร้อยละ 14.63 และร้อยละ 2.4 ของพื้นที่ศูนย์ฯ ทั้งหมด ใช้เป็นพื้นที่ในการทำการเกษตรกรรมและเป็นที่อยู่อาศัย ตามลำดับ

3. ลักษณะดินในเขตพื้นที่ของศูนย์ฯ ม่อนเงาะเป็นดินร่วนเหนียวปนทราย ความเป็นกรดเป็นด่างเท่ากับ 6.3

4. ลักษณะภูมิอากาศ เป็นพื้นที่จัดอยู่ในลักษณะภูมิอากาศแบบป่าฝนเมืองร้อน เฉพาะฤดูกาล (Tropical savanna climate: Aw) จากข้อมูลภูมิอากาศของศูนย์ฯ ม่อนเงาะ อุณหภูมิเฉลี่ยต่ำสุด 17.2 องศาเซลเซียส อุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุด 28.9 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝน 1,717.1 มิลลิเมตรต่อปี ฝนจะเริ่มตกตั้งแต่เดือนมิถุนายนถึงเดือนกันยายน

5. การคมนาคม ตั้งอยู่ที่บ้านม่อนเงาะ หมู่ที่ 5 ตำบลเมืองก่าย อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ จากเชียงใหม่เดินทางไปตามทางหลวงหมายเลข 107 สายเชียงใหม่-ฝาง ระยะทาง 37 กม.(ถนนลาดยาง) เลี้ยวซ้ายที่ตลาดแม่มาลัย ไปตามทางหลวงหมายเลข 1095 สาย แม่มาลัย-

ปาย ระยะทาง 12 กม. (ถนนลาดยาง) ถึงวัดสบเป็งเที่ยวขวาไปตามถนนสายสบเป็ง-ห้วยน้ำเย็น-ม่อนเงาะ ระยะทาง 16 กม.(ถนนลูกรัง 14 กม., ถนน รพช. 2 กม.) ถึงศูนย์ฯม่อนเงาะ รวมระยะทาง 65 กม. ใช้เวลาเดินทางประมาณ 2 ชั่วโมง การเดินทางค่อนข้างลำบากในช่วงฤดูฝน

แนวคิดเกี่ยวกับชนเผ่า

ความเป็นชาติพันธุ์ (Ethnicity)

ศูนย์ประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชาวไทยภูเขา (2551: ระบบออนไลน์) กล่าวว่า ความพยายามของมนุษย์ที่จะแยกแยะความแตกต่างทางวัฒนธรรมมีมานานแล้ว ในระยะแรกๆ นั้น มักจะแยกแยะกันตามลักษณะรูปธรรมของวัฒนธรรมที่มองเห็นได้ชัดเจน เช่น ความแตกต่างของภาษาพูดบ้าง เครื่องแต่งกายบ้าง และวิธีการดำรงชีวิตบ้าง แต่หลังจากลัทธิล่าอาณานิคมได้ขยายตัวออกไปทั่วโลก ชาวยุโรปตะวันตกได้เริ่มใช้ อคติทางชาติพันธุ์ (Ethnocentrism) มาเป็นพื้นฐานในการแยกแยะความแตกต่างทางวัฒนธรรมมากขึ้น ด้วยการจัดแบ่งประชากรในโลกออกเป็น เชื้อชาติตามสีผิว (Race) ซึ่งแฝงนัยของลำดับชั้นของความยิ่งใหญ่ไว้ด้วย เพราะมักจะจัดให้ชาวผิวขาวของตนเองนั้นเป็นเชื้อชาติที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ส่วนชาวสีผิวอื่นๆ ก็จะลดลำดับความสำคัญรองๆ ลงมา แต่ชาวผิวสีต่างๆ จะถูกจัดให้อยู่ในลำดับต่ำที่สุดในระยะต่อมา การจัดลำดับเช่นนี้ก็ถูกทำให้เป็นจริงเป็นจังมากขึ้นเรื่อยๆ จนยึดถือกันเสมือนว่าเป็นจริงตามธรรมชาติ โดยไม่มีการตั้งคำถามใดๆ ทั้งตัวเหยื่อเองและผู้ได้รับประโยชน์จากการจัด ลำดับเช่นนี้ ในที่สุดก็ก่อให้เกิดลัทธินิยมเชื้อชาติตามสีผิวอย่างบ้าคลั่งหรือ ลัทธิเหยียดสีผิว (Racism) ซึ่งเป็นสาเหตุของโศกนาฏกรรมในการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ที่เกิดขึ้นมาจนนับ ครั้งไม่ถ้วนในประวัติศาสตร์

ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1980 เป็นต้นมา นักมานุษยวิทยาคนสำคัญของอเมริกาคือ Franz Boas ได้ค้นพบจากการวิจัยจำนวนมากว่า สายพันธุ์ทางชีววิทยากับวัฒนธรรมและภาษาไม่จำเป็นจะสอดคล้องต้องกันเสมอไป และเสนอให้แยกประเด็นของเชื้อชาติตามสีผิวออกจากภาษาและวัฒนธรรม พร้อม ๆ กับต่อต้านลัทธิเหยียดสีผิว จนกระทั่งในช่วงทศวรรษที่ 1950 ความคิดของ Franz Boas ก็เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในอเมริกา และตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1960 เป็นต้นมา นักมานุษยวิทยาส่วนใหญ่ก็ยืนยันตรงกันว่า การจัดลำดับเชื้อชาติตามสีผิวนั้นเป็นไปไม่ได้ ส่วนลัทธิเหยียดสีผิวนั้นมีอยู่จริง หลังจากปี ค.ศ. 1970 นักมานุษยวิทยาจึงเสนอให้หันมาเน้นการศึกษาเกี่ยวกับความเป็นชาติพันธุ์ (Ethnicity) เพราะเป็นกระบวนการแสดงความเป็นตัวตนทางวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชน แทนการจัดลำดับเชื้อชาติตามสีผิว ซึ่งถือเป็นกระบวนการคิดกันทาง

สังคม พร้อมๆ กันนั้นนักมนุษยวิทยาตะวันตกก็เสนอให้เรียกกลุ่มชน ที่แสดงความแตกต่างกันทางวัฒนธรรมว่า กลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic Groups) แทนชนเผ่า (Tribe) ซึ่งแฝงไว้ด้วยแนวความคิดวิวัฒนาการ ที่จัดให้ชนเผ่าเป็นกลุ่มชนบทในสังคมแบบบุพกาลดั้งเดิม ในความหมายที่ล้าหลังและแฝงนัยในเชิงดูถูกดูแคลนไว้ด้วย เพราะเป็นขั้นตอนแรกของวิวัฒนาการของสังคมที่ยังไม่มีรัฐก่อนที่จะก้าวไปสู่สังคมนิคมแบบจารีต และสังคมทันสมัยในที่สุด ทั้งนี้ก็เนื่องจากว่า แนวความคิดวิวัฒนาการเป็นเพียงการคาดคะเนที่เต็มไปด้วยอคติต่างๆ โดยไม่สามารถหาหลักฐานมายืนยันในเชิงประวัติศาสตร์ได้เสมอไป เช่น ชาวเขาในประเทศไทยมักจะถูกเรียกว่าเป็นชนเผ่า ทั้งๆ ที่ในประวัติศาสตร์ ชาวเขาบางกลุ่มไม่ว่าจะเป็นชาวอาข่าก็ดี ชาวลีซอก็ดี หรือชาวลานูก็ดี ล้วนสืบทอดวัฒนธรรมเดียวกันกับกลุ่มชนที่เคยปกครองอาณาจักรน่านเจ้าในอดีต มาก่อน อย่างไรก็ตาม ในเรื่องนี้ก็อาจยังไม่มีข้อยุติ เพราะในภาษาไทย คำว่าชนเผ่ามีนัยแตกต่างจากความหมายชนเผ่าของชาวตะวันตกอยู่บ้าง ตรงที่คนทั่วไปจะใช้กับชนเผ่าไทยด้วย ซึ่งน่าจะแสดงว่า ภาษาทั่วไปใช้คำว่าชนเผ่า ในความหมายเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์ในทางวิชาการด้วย ดังนั้นชนเผ่าในภาษาไทยจึงน่าจะมีสองนัย แต่เพื่อหลีกเลี่ยงนัยในเชิงดูถูกที่อาจเกิดขึ้นได้จากการใช้คำว่าชนเผ่า ในงานทางวิชาการ จึงควรใช้กลุ่มชาติพันธุ์เมื่อพูดถึงกลุ่มชนที่แตกต่างกันทางวัฒนธรรม

การเมืองของความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์

ในปัจจุบันการเมืองของความสัมพันธ์ชาติพันธุ์ นับว่าเป็นประเด็นสำคัญอย่างมากในการศึกษาความเป็นชาติพันธุ์ เพราะกลายเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการของการสร้างความหมายเพื่อการแยกแยะกลุ่มชนต่างๆ บนพื้นฐานของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ในกรณีของสังคมไทยการเมืองในลักษณะเช่นนี้เริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ช่วงแรกของกระบวนการสร้างรัฐ ประชาชาติ เมื่อผู้นำทางการเมืองและการปกครองในกรุงเทพฯ ที่เป็นศูนย์กลางของอำนาจ เริ่มสร้างภาพของ ความเป็นคนอื่น (The Otherness) ให้กับกลุ่มชนต่างๆ ในชาติ ด้วยการมองว่า กลุ่มชนที่อยู่ห่างออกไปจากศูนย์กลางเป็นคนบ้านนอก และถ้าอยู่ห่างออกไปอีก ก็ถึงกับเรียกว่าเป็นคนป่า ทั้งๆ ที่พวกเขาต่างก็อยู่ร่วมในรัฐประชาชาติเดียวกัน นัยที่เกิดขึ้นจากการสร้างภาพดังกล่าว ได้กลายเป็น วาทกรรม (Discourse) หรือการนิยามความหมายเชิงอำนาจ ที่ผลักดันให้กลุ่มชนที่อยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางของอำนาจ ต้องตกอยู่ในสภาวะไร้อำนาจ ที่ผลักดันให้กลุ่มชนที่อยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางของอำนาจ ต้องตกอยู่ในสภาวะไร้อำนาจ หรือที่เรียกว่า สภาวะชายขอบของสังคม (Marginality) ซึ่งเท่ากับเป็นกระบวนการกีดกันให้กลุ่มชนที่อยู่ห่างไกลเหล่านั้น ต้องสูญเสียสิทธิต่างๆ ที่พึงมีพึงได้จากพัฒนาต่างๆ ในรัฐชาติ ในทางสังคมวิทยาจะเรียกกระบวนการเช่นนี้ว่า กระบวนการสร้าง

สภาวะความเป็นชายขอบ (Marginalization) ซึ่งสามารถเกิดขึ้นได้กับกลุ่มคนที่อยู่ห่างไกลจากอำนาจ ทั้งในแง่ของระยะทางและความสัมพันธ์ ดังจะพบว่าในปัจจุบัน แม้จะอยู่ในกรุงเทพฯ แต่คนในชุมชนแออัดก็ต้องตกอยู่ในสภาวะเป็นคนชายขอบ เพราะอยู่ห่างไกลจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจ สำหรับกลุ่มคนที่อยู่ห่างไกลจากอำนาจในแง่ระยะทางด้วยแล้ว ก็จะมีอำนาจมากขึ้น เช่นในกรณีของชาวเขาในภาคเหนือ

ในปัจจุบันการเมืองของความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ ได้ขยายตัวออกไปอย่างหลากหลายและซับซ้อน เมื่อกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ บนที่สูงไม่ยอมรับแต่ฝ่ายเดียวเช่นในยุคก่อน แต่หันมารวมตัวกันเพื่อเรียกร้องสิทธิต่างๆ ที่พึงมีพึงได้ในฐานะพลเมืองไทย พร้อมๆ กับการออกมาแสดง ความมีตัวตนทางชาติพันธุ์ (Ethnic Identity) ด้วยการสร้างอัตลักษณ์ของชาวเขาผ่านทั้งพิธีกรรมและการแสดงออกต่างๆ ที่แสดง ว่าชาวเขานั้นมีความรู้และศักยภาพในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า ในด้านหนึ่งก็เพื่อตอบโต้คอคติต่างๆ ที่มีอยู่ในวาทกรรมของรัฐ ในอีกด้านหนึ่งก็เพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่ชาวเขาเอง ซึ่งในทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเรียกกระบวนการข้างต้นนี้ว่า การเปิดพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรม (Social and Cultural Space) ของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่เปรียบเสมือนพื้นที่ในการแสดงออกของ สิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic Rights) รวมทั้ง ภูมิปัญญาความรู้ (Indigenous Knowledge) เพื่อนิยามการดำรงอยู่ทางวัฒนธรรมอย่างแตกต่าง และกำหนดความสัมพันธ์ทางสังคมของตนเองกับกลุ่มอื่นๆ ในสังคม แทนที่จะปล่อยให้ผู้อื่นเป็นผู้กำหนดฝ่ายเดียว ซึ่งก็ถือได้ว่าเป็นสิทธิชุมชนอย่างหนึ่ง ที่รัฐในระบอบประชาธิปไตยจะต้องยอมรับในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของประชาสังคม

ศูนย์ประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชาวไทยภูเขา (2551: ระบบออนไลน์) กล่าวว่า นอกจากบทบาทของกลุ่มชาติพันธุ์เองแล้ว ในการเมืองของความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ยังต้องรวมเอาบทบาทของกลุ่มทาง สังคมอื่นๆ ไปด้วย โดยเฉพาะกลุ่มที่มองกลุ่มชาติพันธุ์ในเชิงบวก เช่น นักวิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชน (Non – Governmental Organization, NGO) ซึ่งมักจะทำงานร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์เอง เพราะกลุ่มต่างๆ เหล่านี้มีส่วนก่อให้เกิดความซับซ้อนมากขึ้น ด้วยความพยายามสร้าง ภาพตัวแทน (Representation) ของกลุ่มชาติพันธุ์ขึ้นมาแทนที่ภาพอคติ แต่ก็มักจะเป็นภาพที่แฝงความหมายในเชิงอคติที่หยุคนิ่งและตายตัว เช่นเดียวกับภาพอคติที่เคยมีมาแต่เดิม เช่น การให้ภาพชาวปกากะญอเป็นกลุ่มชนที่มีวิถีชีวิตกลมกลืนกับธรรมชาติ แม้จะเป็นในเชิงบวกก็ตาม แต่ภาพทำนองนี้ขาดพลังเพราะมักจะขาดนัยของการเปลี่ยนแปลงและการขัดแย้งที่ เกิดขึ้นจริงในประวัติศาสตร์ ทำให้เป็นเพียงวาทกรรมสำหรับการโต้ตอบกันแต่จะขาดน้ำหนักสำหรับการผลักดันการเปลี่ยนแปลง ทั้งในแง่ นโยบายและกฎหมาย ทั้งในแง่ นโยบายและกฎหมาย ซึ่งทำให้ไม่มีผลต่อการยกระดับสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมเท่าที่ควร

ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในพหุสังคม

ดังนั้นการศึกษาคือความเป็นชาติพันธุ์ในเชิงวิชาการ ได้หันมาให้ความสำคัญมากขึ้นกับปัญหาการเปลี่ยนแปลง ที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทและเงื่อนไขที่แตกต่างกัน พร้อมๆ กับทำความเข้าใจกับพลวัตของกลุ่มชาติพันธุ์ในการต่อสู้และปรับตัวต่อ แรงกดดันต่างๆ ในสภาพความเป็นจริงของช่วงเวลานั้นๆ โดยให้ความสนใจต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับ สิทธิ ความมีตัวตน และภูมิปัญญาของทุกๆ กลุ่มชาติพันธุ์อย่างเท่าเทียมกัน เพื่อให้ผลของการศึกษานั้นมีพลังอย่างแท้จริง ในการเสนอทางเลือกที่มีลักษณะหลากหลาย ให้กับกระบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่จะนำไปสู่การสร้างสรรคพหุสังคม และการมีส่วนร่วมอย่างเสมอภาคกับทุกกลุ่มชาติพันธุ์ในพหุสังคมนั้น เพราะความเป็นจริงของรัฐประชาชาติในปัจจุบัน ล้วนแล้วแต่มีความหลากหลายของชาติพันธุ์ทั้งสิ้น การปฏิเสธและการไม่ยอมรับความจริงในข้อนี้ นับวันก็จะเพิ่มความขัดแย้งและรุนแรงขึ้นในสังคมโดยไม่จำเป็น

ดังจะเห็นได้ว่า เกือบทุกประเทศในโลกนี้จะมีประชากรที่ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์อย่างหลากหลาย เนื่องจากมีประวัติศาสตร์ของความสัมพันธ์ ซึ่งทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนและการผสมผสานกันทางวัฒนธรรมกันมานาน ก่อนที่จะเกิดรัฐประชาชาติขึ้น เมื่อร้อยกว่าปีที่ผ่านมานี้เอง แต่การอยู่ร่วมกันของกลุ่มชนชาติก็ไม่ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งเสมอไป หากไม่มีความพยายามเอาเปรียบซึ่งกันและกัน ในทางตรงกันข้าม กลับพบว่าในบางสังคมจะมีการผสมผสานกันทางวัฒนธรรมได้อย่างดี ขณะที่ในอีกหลายสังคมก็อยู่ร่วมกันได้ แม้ว่าจะคงความแตกต่างของแต่ละชาติพันธุ์เอาไว้ ทั้งนี้ก็เพราะว่าสังคมนั้นๆ ได้เคารพสิทธิของความแตกต่างทางชาติพันธุ์อย่างเท่าเทียมกัน ที่จริงแล้วสังคมหนึ่งสามารถเคารพในความแตกต่างได้อย่างหลากหลาย นอกจากชาติพันธุ์แล้ว ก็อาจจะเคารพความแตกต่างในทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น ความแตกต่างในความรู้ และความแตกต่างในความเชื่อเป็นต้น ในทางวิชาการจะเรียกสังคมที่เคารพในความแตกต่างอย่างหลากหลายนี้ว่าพหุสังคม ซึ่งมักจะเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริงเมื่อสังคมนั้นๆ ได้พัฒนาความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น

ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงม่อนเงาะ มีกลุ่มชนเผ่าอาศัยอยู่ 2 ชนเผ่า คือ ชนเผ่าลีซอ และชนเผ่าม้ง ซึ่งผู้วิจัยขอนำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับ 2 ชนเผ่าดังกล่าว ดังนี้

ชนเผ่าลีซอ (Lisu)

ลีซอเรียกตนเองว่า "ลีซุ" เป็นชาวเขาเผ่าหนึ่งที่มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่ด่อน้ำสาละวิน และแม่น้ำโขงทางตอนเหนือของประเทศธิเบต และทางตะวันตกเฉียงเหนือของมณฑลยูนนาน

ประเทศจีนได้อพยพลงมาทางใต้เนื่องจาก เกิดการสู้รบกันกับชนเผ่าอื่นนับเวลาหลายศตวรรษ ลีซู่ได้รับถอยร่นลงมาจนในที่สุดก็แตกกระจายกันเข้าสู่ประเทศพม่า จีน อินเดีย แล้วเข้าสู่ประเทศไทยในระยะต่อมาจากการสอบถามลิซู่คนเฒ่าคนแก่ที่บ้านลิซู่ คอยช้างอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ได้ข้อมูลว่าเข้ามาระหว่างปี พ.ศ.๒๔๖๒-๒๔๖๔ อพยพมาจากหมู่บ้านแห่งหนึ่งทางตอนใต้ของเมืองเชียงตุงประเทศเมียนมาร์ เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านลิซู่คอยช้าง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงรายปัจจุบันหมู่บ้านแห่งนี้ยังคงมีอยู่ประมาณ ๘๐ หลังคาเรือนเศษ และโยกย้ายไปตั้งหมู่บ้านเรือนในจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ลำปาง ดาก พะเยา กำแพงเพชร เพชรบูรณ์ แพร่ และสุโขทัย

การแบ่งกลุ่มและการกระจายตัวของประชากร การแบ่งกลุ่มลิซู่แบ่งกลุ่มย่อยออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ ลิซู่ลาย และลิซู่ดำ ลิซู่ลายหรือบางที่เรียกว่าลิซู่ลูกผสม ส่วนใหญ่อยู่ในประเทศไทย สำหรับลิซู่ดำส่วนใหญ่อยู่ในประเทศเมียนมาร์และจีน ในประเทศไทยมีลิซู่ดำอยู่จำนวนน้อย คือมีเพียงไม่กี่คน ลักษณะที่แตกต่างกันระหว่าง 2 กลุ่มคือ การแต่งกายและภาษาพูดที่ไม่เหมือนกัน ภาษาพูดนั้นแตกต่างกันเป็นบางคำแต่พอจะฟังกันเข้าใจ

การกระจายตัว ลิซู่มีอยู่ในประเทศจีน อินเดีย เมียนมาร์ และประเทศไทย ในประเทศไทยมีอยู่ใน ๘ จังหวัด คือ เชียงราย เชียงใหม่ พะเยา แม่ฮ่องสอน ดาก กำแพงเพชร เพชรบูรณ์ ลำปาง และแพร่ ประชากรลิซู่ในประเทศไทยมีจำนวนประชากรรวม ๓๘,๒๕๕ คน (ปี พ.ศ. ๒๕๔๕)

ระบบการปกครอง การปกครองในระดับหมู่บ้านตามจารีตประเพณีดั้งเดิมมีคณะผู้อาวุโสหรือ คนเฒ่าคนแก่ของแต่ละแซ่สกุลเป็นผู้ปกครอง ในปัจจุบันมีผู้นำหมู่บ้าน ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านที่ได้รับการแต่งตั้งจากราชการเป็นผู้ปกครองหมู่บ้าน ลิซู่ไม่มีหัวหน้าเผ่าไม่มีผู้นำสูงสุด ได้สอบถามลิซู่บางคนเล่าว่าในอดีตที่ภูมิลำเนาอยู่ในประเทศจีนเขามีหัวหน้า สูงสุด เป็นถึงชั้นที่เทียบเท่ากษัตริย์ เป็นผู้บัญชาการในการสู้รบ และเคยยกทัพไปสู้รบกับชนเผ่าอื่นหลายครั้งการปกครองของลิซู่ในระดับหมู่บ้านที่อยู่ในประเทศไทยในอดีตที่ผ่านมา อาจเรียกได้ว่าเป็นการปกครองแบบอนาธิปไตยคือที่ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน ไม่มีใครใหญ่หรือเหนือกว่า ใคร ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านที่ได้รับการแต่งตั้งขึ้นจากราชการดูเหมือนจะไม่มีอำนาจอะไรมากนัก เนื่องจากลิซู่มีความรู้สึกนึกคิดว่า "ใหญ่" เท่ากัน มีลิซู่บางคนกล่าวว่าที่ทุกคนเกิดมาแล้วเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ "หัวเท่าเท่ากัน" ความหมายคือไม่มีใครเป็นใหญ่กว่ากันการปกครองของลิซู่ด้วยกันจึงเป็นที่ค่อนข้างยากแต่เขาก็มีสภาคนเฒ่าคนแก่หรือสภาอาวุโสประกอบด้วยผู้อาวุโสของแต่ละแซ่สกุลในหมู่บ้านรวมตัวขึ้นอย่างหลวมๆเป็นผู้ ที่ได้รับการเคารพนับถือและการยอมรับจากสมาชิกในหมู่บ้านทำหน้าที่ดูแล ปกครองรักษาความสงบเรียบร้อย ติดต่อ

กับเจ้าหน้าที่ทางราชการ ตัดสินคดีและหรือดำเนินการกิจกรรมใดๆ ที่เป็นประเพณีหรือสร้างสรรค์ สิ่งสาธารณประโยชน์ในหมู่บ้านของตนเอง เจ้าหน้าที่ของทางราชการหรือผู้ที่มีความรู้ ความสามารถและมีความประพฤติดี จะเป็นคนไทยหรือลี้ซูกี้ตามเมื่ออยู่ประจำในหมู่บ้านลี้ซูกี้จะ ได้รับการ ยกย่องเคารพนับถือ และเป็นเสมือนสมาชิกคนหนึ่งของสภาผู้เฒ่าผู้แก่ด้วย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าหากเขาได้ประพฤติปฏิบัติตนจนเป็นที่ยอมรับของชาวเขาเผ่าลี้ซูกี้

ระบบสังคม ครอบครัวลี้ซูกี้ โดยทั่วไปมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว ประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก บางครอบครัวมีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย เช่น ครอบครัวที่บุตรชาย แต่งงานกับหญิงสาวแล้วหญิงสาวเข้ามาอยู่ในบ้านของฝ่าย ชายหรือชายเข้าไปอยู่ในครอบครัวของ พ่อแม่ฝ่ายหญิง แต่เมื่อถึงเวลาที่สมควรหรือเหมาะสม ชายหญิงที่แต่งงานกันก็จะแยกตัวไปเป็น ครอบครัวใหม่ขึ้นเช่นเดียวกันกับ ครอบครัวของสังคมไทยเรา

อย่างไรก็ตามลี้ซูกีนิยมตั้งบ้านเรือนหรือตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้กันกับญาติที่เป็นพี่เป็นน้องหรือมีแซ่สกุลเดียวกัน แซ่สกุล ของลี้ซูกี้มีประมาณ 20 แซ่สกุล มีทั้งสืบเชื้อสายมาจาก จีนและที่เป็นลี้ซูกี้แท้ๆ มีน้อยกว่าแซ่สกุลที่สืบเชื้อสายมาจากจีน แต่ละแซ่สกุลเขารู้จักกันดี ไม่ว่าจะ อยู่ในท้องที่จังหวัดใด มีการเคารพนับถือกันตามลำดับชั้น เมื่อเป็นแซ่สกุลเดียวกัน และอยู่ในกลุ่มย่อยของแซ่สกุลเดียวกัน จะเกี่ยวพาราสีหรือแต่งงานกันไม่ได้ลี้ซูกีนิยมหรือต้องการมีบุตรชาย มากกว่าบุตรสาว อ้างว่าบุตรชายเมื่อเติบโตขึ้นสามารถเลี้ยงดูบิดามารดาได้ แต่บุตรสาวเมื่อเติบโตขึ้นแต่งงานแล้วจะต้องไปอยู่กับฝ่ายชายการแต่งงาน โดยทั่วไปนิยมแต่งงานในเผ่าเดียวกัน มีอยู่บ้างที่แต่งงานข้ามเผ่าเช่น แต่งงานกับมูซอ และอาข่า ซึ่งเป็นเผ่าที่อยู่ในกลุ่มภาษาเดียวกัน นอกจากนั้นก็ยังมีหญิงลี้ซูกี้แต่งงานกับจีนฮ่อหรือกับคนไทย มีหญิงลี้ซูกี้คนหนึ่งแต่งงานกับกะเหรี่ยง ซึ่งลี้ซูกี้มีความคิดเห็นว่า เป็นเรื่องแปลก แต่ปัจจุบัน ลี้ซูกี้แต่งงานกับมั่วและเข่าก็มี

ระบบเศรษฐกิจ ในอดีตเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับอาชีพเกษตรกรรมคือการ ปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ ปลูกข้าวเพื่อการบริโภค ปลูกข้าวโพดเพื่อเลี้ยงสัตว์และขาย ผืนปลูกเป็นพืช เงินสด ในปัจจุบันเลิกปลูกฝิ่นหมดแล้ว มีการปลูกพืชผักชนิดต่างๆแทนฝิ่น การเลี้ยงสัตว์มีทั้งหมู ไก่ เพื่อใช้ในพิธีกรรมและเป็นอาหาร นอกจากนี้ รายได้ส่วนหนึ่งของลี้ซูกีมาจากการทำ อุตสาหกรรมในครอบครัว เช่น การเย็บปักผ้า การทำเครื่องเงิน เป็นต้น

ระบบความเชื่อ ลี้ซูกีนับถือผีเป็นส่วนใหญ่เช่นเดียวกับชาวเขาเผ่าอื่นๆ จะมีอยู่บ้างที่ หันมานับถือศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ การนับถือผียังคงพบเห็นในหมู่บ้าน โดยทั่วไป มีผีประจำหมู่บ้าน ผีบ้าน ผีเรือน ผีหลวง ผีป่า ผีน้ำหรือผีลำห้วย ผีต่างๆอาจแบ่งออกเป็น ผีดีและผีร้าย ผีดีเป็นผีที่ให้คุ้มครองแก่พวกเขา เช่น ผีประจำหมู่บ้าน ผีบรรพบุรุษ ผีบ้านผีเรือน ส่วนผีร้ายได้แก่ผีป่า ผีคนตายไม่ดี เช่น ถูกยิงตาย หรือถูกฟ้าผ่าตาย

บุคคลสำคัญที่มีบทบาทสำหรับความเชื่อเหล่านี้มี 2 คน คือ

1. **หมอเมือง** เปรียบเสมือนผู้นำทางศาสนา เป็นผู้ทำพิธีบูชาผีประจำหมู่บ้าน จะมีวันสืลทุกๆ ๑๕ วัน ต่อครั้ง ซึ่งเขาจะหยุดทำงานกันทั้งหมู่บ้านห้ามใช้มีดหรือของมีคมทุกชนิด แต่การล่าสัตว์ในป่าบางหมู่บ้านไม่มีข้อห้าม หมอเมืองเป็นผู้ที่มีความสามารถในพิธีเกิดตาย แต่งงาน พิธีเรียกขวัญ ทำบุญสร้างศาลา ฯลฯ

2. **หมอผี** เป็นผู้ทำการติดต่อระหว่างผีกับคน โดยเฉพาะหมอผีเป็นผู้กระทำตนเป็นสื่อกลาง ระหว่างผีกับคน โดยเฉพาะเมื่อเกิดความเจ็บป่วย เมื่อมีการเจ็บไข้ โดยไม่ทราบสาเหตุ หมอผีจะเป็นผู้ติดต่อกับผีและเป็นผู้รักษาความเจ็บป่วยเหล่านั้น ลีซูเชื่อกันว่าถูกผีกระทำเขาจะให้หมอผีมาเข้าทรงเชิญวิญญาณมาสิงในร่างหมอ ผีถามเหตุแห่งความเจ็บป่วย และหมอผีเป็นผู้รักษาความเจ็บป่วยผลการรักษาก็มีหายบ้างไม่หายบ้าง แต่ปัจจุบันลีซูหันมานิยมการใช้ยาตำราหลวง หรือถ้าเจ็บป่วยหนักก็มักจะเดินทางไปรักษาที่โรงพยาบาลกันมาก หมู่บ้านหนึ่งอาจมีหมอผีคนเดียวหรือหลายคนก็ได้ หมอเมืองและหมอผีไม่มีการสืบสายต่อไปยังบุตรหลาน หมอเมืองเป็นได้โดยการใช้ไม้คว่ำหงายเสี่ยงทาย ส่วนหมอผีเป็น โดยมีวิญญาณเข้าฝัน หมอทั้งสองประเภทนี้เป็นได้เฉพาะผู้ชาย ผู้หญิงเป็นไม่ได้ และมีการสืบทอดตำแหน่งไปยังบุตรชาย เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน ลำปาง อุทัยธานี สุพรรณบุรี และตาก

ชนเผ่าม้ง (Hmong)

ม้งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่มีถิ่นที่อยู่ในประเทศจีนและประเทศต่างๆ ใน เอเชีย อากเนย์ คือ เวียดนาม พม่า ลาว และประเทศไทย ม้งในประเทศไทยแบ่งออกได้เป็นสองกลุ่มคือ ม้งขาว เรียกตนเองว่า "ม้ง เตื่อว" (Hmong Daw/Hmoob Daw) และม้งเขียว เรียกตนเองว่า "ม้งนัจจิว" (Hmong Njua/ Moob Ntsuad) นักภาษาศาสตร์ได้จัดภาษาม้งให้อยู่ในตระกูลภาษา แม้ว-เข้า ในกลุ่มภาษาจีน-ทิเบต จำนวนประชากร จากตัวเลขประชากร ปี 2545 ม้งในประเทศไทยกระจายตัวอยู่ในจังหวัดต่างๆ ของภาคเหนือรวม 13 จังหวัด มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 153,955 คน หรือร้อยละ 16.76 ของจำนวนประชากรชาวเขาทั้งหมดในประเทศไทย

ระบบการปกครอง วิลเลียม อาร์ เกดเดส นักมานุษยวิทยาออสเตรเลียได้ศึกษาถึงกระบวนการตั้งถิ่นฐานการขยายตัวของ หมู่บ้านและการตั้งหมู่บ้านใหม่ของชาวเขาเผ่าม้งพบว่าขนาดของหมู่บ้านม้งมักจะขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์และขนาดความกว้าง ของพื้นที่ทำกิน การตั้งหมู่บ้านในระยะแรกที่ทำกินจะอยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้านนัก แต่เมื่อมีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น ทำให้ระยะทางจากไร่ถึงหมู่บ้านมีระยะไกลขึ้นก่อให้เกิดความยากลำบากในการ เดินทาง ดังนั้น จึงได้มีการสร้างกระท่อมหรือบ้านลำลองขึ้นในไร่เพื่อให้อยู่อาศัยเป็นการ ชั่วคราว และใน

หลายกรณีสมาชิกในหมู่บ้านจะอยู่อาศัยในกระท่อมที่ไร่เป็นระยะเวลานาน หรือเป็นการถาวรโดยทิ้งสัตว์เลี้ยงไว้ภายในหมู่บ้านให้เด็กและผู้สูงอายุ เป็นผู้ดูแล ในระยะต่อมาที่อาศัยชั่วคราวในไร่จะก่อตัวเป็นหมู่บ้านใหม่และบางครอบครัว จะอพยพไปหาที่ดินทำกินในแหล่งอื่น

ระบบครอบครัวและเครือญาติ การจัดระเบียบความสัมพันธ์ของบุคคลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกันทางสายเลือดหรือเกี่ยวพันกันทางการแต่งงานหรือบุคคลที่ สังคมมีฐานะเป็นเครือญาติกัน แม้ว่าจะมิได้มีความสัมพันธ์กันทางสายเลือดหรือการแต่งงาน ความสัมพันธ์เหล่านี้ออกมาในรูปแบบต่างๆ กัน คือ ครัวเรือนและสายตระกูลครัวเรือนเป็นหน่วยจัดการความสัมพันธ์ของเศรษฐกิจแบบ สังคมที่กระจัดที่สุดในสังคมมีสมาชิกในครัวเรือนจะมีความผูกพัน ความสนิทสนม ความรักใคร่ปรองดองกันมากกว่าบุคคลอื่นๆ นอกครัวเรือน โดยปกติครัวเรือนชาวม้งมักเป็นครอบครัวขยาย คือ บุตรชายที่แต่งงานแล้วจะพาฝ่ายสาวมาอยู่ในบ้านหลังเดียวกันกับพ่อแม่ของตน ในทางกลับกันที่บุตรหญิงที่แต่งงานแล้วจะแยกครอบครัวออกไปอยู่กับบิดามารดา ของฝ่ายชาย การปลูกข้าวเพื่อยังชีพเป็นกิจกรรมร่วมของครอบครัวขยาย ผลผลิตเป็นกองกลาง สำหรับสมาชิกในครัวเรือน ส่วนการผลิตเพื่อการแลกเปลี่ยน เช่น การปลูกข้าวโพด การปลูกฝิ่น ฯลฯ เป็นกิจกรรมของครอบครัวย่อยของครัวเรือน สังคมมีฐานะเป็นสังคม "ปีศาจ" ที่ สืบเชื้อสายทางฝ่ายชาย เครือญาติในสายตระกูล (Lineage) เดียวกันนี้จะมีขอบเขตไปห้าชั่วรุ่นอายุคน (Generations) คือ นับตั้งแต่รุ่นลูก, รุ่นพ่อแม่, รุ่นปู่ย่า, รุ่นทวด และรุ่นพี่-แม่ของทวด (เทียด) ดังนั้นในระหว่างชาวม้งด้วยกันถ้าสามารถสืบสาวไปได้ว่าสืบเชื้อสายโดยตรง มาจากทั้งห้ารุ่นดังกล่าวถือว่าเป็นสายตระกูลเดียวกัน ซึ่งห้ามแต่งงานระหว่างตระกูลเดียวกัน จะเห็นได้ว่าสายตระกูลของชาวม้งเป็นกลุ่มทางสังคมขนาดใหญ่ มีการช่วยเหลือกันในกรณีที่มีความต้องการแรงงานครัวเรือนหนึ่งมักจะนิยม เคลื่อนย้ายไปยังหมู่บ้านที่มีเครือญาติที่เป็นสายตระกูลเดียวกันคอยช่วยเหลือ การแผ่กระจายของสายตระกูลออกไปอย่างกว้างขวางในหมู่บ้านต่างๆ ก่อให้เกิดความมั่นคง ทางเศรษฐกิจภายในระบบการเกษตรแบบย้ายที่โดยที่ครอบครัวของสายตระกูลตามหมู่บ้านต่างๆจะเป็นแหล่ง ที่ให้ข่าวสารเกี่ยวกับพื้นที่ทำมาหากินที่อุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งที่ให้ การช่วยเหลือเครือญาติพี่น้องที่ไปตั้งหลักแหล่งใหม่

ระบบความเชื่อ โดยทั่วไปชาวม้งมีความเชื่อหรือศาสนาแบบนับถือผี (Animist) ผสมกับการบูชาบรรพบุรุษ (Ancestor Worship) สำคัญของระบบความเชื่อดังกล่าวได้แก่ ความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ (Supernatural) อย่างไรก็ตาม มิได้หมายความว่าชาวม้งมองปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมต่างๆ ว่าอยู่ภายใต้การบงการของอำนาจเหนือธรรมชาติทั้งสิ้นแต่ความเชื่อ เรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติมีความสำคัญในวัฒนธรรมและสังคมชาวม้ง

สิ่งเหนือธรรมชาติตามระบบความเชื่อของชาวม้ง สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ชนิด คือ (1) ผีต่างๆ (2) ขวัญ ซึ่งได้แยกพิจารณาต่อไปนี้

1. **ความเชื่อเรื่องผี** เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ มีลักษณะเหมือนมนุษย์แต่มีอำนาจเหนือกว่าซึ่งสามารถให้ทั้งคุณและโทษแก่ มนุษย์ได้ ผีในวัฒนธรรมม้งสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท ฝ่ายดี และฝ่ายร้าย ฝ่ายดีเป็นผีประจำเสากลางในบ้านของชาวม้ง ทำหน้าที่ปกป้อง คุ่มครองคนในครัวเรือน ผีบรรพบุรุษ มีหิ้งติดฝาผนังบ้านเป็นที่อยู่อาศัย ผีแห่งความร่ำรวยและทรัพย์สมบัติ อาศัยอยู่ที่แผ่นกระดาษติดฝาผนัง ใกล้กับหิ้งผีบรรพบุรุษ ผีประตูลูก ทำหน้าที่ปกป้องของครอบครัว และผีเตาไฟใหญ่ และเตาไฟเล็ก มีหน้าที่ปกป้องคุ่มครองคนในครัวเรือน จะเห็นได้ว่า "ผี" ที่ให้คุณแก่มนุษย์ เป็นผีที่อาศัยอยู่ในบ้านของชาวม้ง อย่างไรก็ตามผีที่ให้คุณดังกล่าวจะให้โทษแก่มนุษย์ได้ ถ้าหากมนุษย์ไปลบหลู่หรือขาดการเอาใจใส่ในการให้เครื่องเซ่นแก่ผีเหล่านั้น การเซ่นสังเวยมักจะใช้หมูหรือไก่แล้วแต่กรณี ส่วน "ผี" ฝ่ายร้ายได้แก่ ผีที่อยู่ตามป่าเขาเป็นผีที่ดุร้ายและมักก่อให้เกิดภัยพิบัติแก่มนุษย์

2. **ความเชื่อเรื่องขวัญ** ขวัญเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติอย่างหนึ่งแต่ไม่ได้มีลักษณะเหมือนมนุษย์อย่างฝ่ายดีและผีฝ่ายร้าย ชาวม้งเชื่อว่าขวัญอยู่ใน ร่างกายของมนุษย์ตั้งแต่ 4-9 แห่ง แล้วแต่ความเชื่อเมื่อขวัญบางส่วนออกไปจากร่างกายมนุษย์จะทำให้ มนุษย์เกิดการเจ็บป่วย การตายของมนุษย์แสดงว่าขวัญออกไปจากร่างกายทั้งหมด ดังนั้นมนุษย์จึงต้องระวัง มิให้ขวัญเกิดการตกใจ ซึ่งจะทำให้ขวัญหนีออกไปจากร่างกายของมนุษย์ จึงมีการบำรุงรักษาขวัญ หรือมัดขวัญ อยู่สม่ำเสมอ และมีพิธีเรียกขวัญกลับมา ถ้าเข้าใจว่าขวัญหนีออกไปจากร่างกาย ผู้ทำหน้าที่เชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ได้แก่ หมอผี เมื่อชาวม้งเกิดการเจ็บป่วยหรือประสบภัยพิบัติต่างๆ หมอผีจะทำหน้าที่ตรวจสอบว่า เกิดจากการกระทำของผีชนิดไหนหรือสาเหตุของการป่วยไข้ ทั้งนี้อาจจะกระทำได้โดยการใช้ไม้คู่เสี่ยงทาย หรือประกอบพิธีติดต่อกับผี หรือหาวิธีบรรเทาอาการเจ็บป่วยหรือภัยพิบัติต่างๆ ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ชาวม้งไม่ได้พิจารณาว่าอาการเจ็บป่วยหรือปรากฏการณ์ต่างๆ ว่าเกิดจากการกระทำของอำนาจเหนือธรรมชาติแต่อย่างใด ดังนั้น ในการรักษาความเจ็บป่วยนอกจากการใช้หมอผีแล้วยังอาจจะใช้หมอยาก็ได้ หมอยานี้มิได้เป็นผู้ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับความคิดต่อกับผี แต่เป็นผู้ที่มีความชำนาญในการใช้ยากลางบ้านหรือสมุนไพร

ระบบเศรษฐกิจ ในปัจจุบันไม่อาจกล่าวได้ว่า สังคมม้งเป็นสังคมที่มีลักษณะการประกอบการเกษตรและระบบเศรษฐกิจที่เป็น ลักษณะเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่ง เนื่องจากหมู่บ้านชาวม้งในท้องที่อำเภอและจังหวัดต่างๆ ได้รับอิทธิพลจากภายนอกและการพัฒนาจากหน่วยราชการต่างๆ ในระดับมากน้อยต่าง กัน ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้ระบบการ

ประกอบการเกษตรมีความแตกต่างกัน ตั้งแต่การเกษตรเลื่อนลอยแบบหมุนเวียนไปจนถึงแบบถาวร นอกจากนี้จากหลักฐานเท่าที่มีอยู่ก็ยังไม่สามารถแสดงฐานะทางเศรษฐกิจของชาวม้งในส่วนทั้งหมดนอกจากเพียงแต่จะแสดงตัวเลขของรายได้เฉลี่ยต่อคนของแต่ละ หมู่บ้านเท่านั้นเป็นต้น ซึ่งมีความแตกต่างกันอยู่มาก

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วม

นักวิชาการด้านการพัฒนาจำนวนมากให้ความเห็นว่าการพัฒนาที่มุ่งเพื่อความช่วยเหลือทั้งด้านบุคลากร วิชาการ และทรัพยากรจากภายนอกเข้าไปเพียงฝ่ายเดียวนั้น ไม่เพียงพอ เพราะการแก้ไขและพัฒนาชุมชนจะบังเกิดผลก็ต่อเมื่อมีการเรียนรู้ร่วมกันจากการกระทำของนักพัฒนาและประชาชนที่อยู่ในชุมชนนั้นๆ โดยมีประชาชนเป็นผู้กระทำ (Actor) ในการพัฒนา มิใช่เป้าหมายหรือผู้ถูกกระทำในกระบวนการดังกล่าวการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการดำเนินงานพัฒนาแบบมีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้นจนเป็นกระแสหลักของการพัฒนา ความหมายกว้างๆ ของการมีส่วนร่วมคือการที่ประชาชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคมเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีพสูงสุด

Reeder (1963: 39) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การร่วมกันในการปะทะสังสรรค์ทางสังคม ซึ่งรวมทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคลและการมีส่วนร่วมเป็นกลุ่ม

Primary health care International conference : Report (1978: 4-8) ให้ความหมายว่าการมีส่วนร่วมคือการที่กลุ่มของประชาชนก่อให้เกิดการรวมตัวที่สามารถจะกระทำการตัดสินใจใช้ทรัพยากร และมีความรับผิดชอบในกิจกรรมที่กระทำในกลุ่ม

Oakley and Marsden (1991: 17-20) กล่าวถึงความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไปสัมพันธ์กับเรื่องการสร้างประชาธิปไตยทางการเมือง หรือมิฉะนั้นก็เอาไปเกี่ยวพันกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม หรือการเติบโตตามคำว่า “พัฒนา” ชี้นำ หรือที่ใช้กันบ่อยๆ คือในแง่ที่รัฐบาลจะเข้าไปกับสภาพของการ “มีส่วนร่วม” ที่รัฐบาลใช้

ความหมายของการมีส่วนร่วมอย่างกว้างๆ เช่น การมีส่วนร่วมช่วยเหลือโดยสมัครใจ การให้ประชาชนเข้าร่วมกับกระบวนการตัดสินใจและกระบวนการดำเนินการของโครงการ ตลอดจนร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการเหล่านี้ ล้วนเป็นข้อความที่คุณจะมีความคล่องตัว ดูเป็นการปฏิบัติงานที่จริงจัง ซึ่งบ่งบอกว่าโครงการหรือแผนงานนั้น การมีส่วนร่วมจะมีการกำหนด

วัตถุประสงค์และขั้นตอนการดำเนินงานอย่างไร สำหรับความหมายของการมีส่วนร่วมที่ระบุ
 ก่อนข้างเฉพาะเจาะจง เช่น การที่จะให้ประชาชนมีทั้งสิทธิและหน้าที่ที่จะเข้าร่วมแก้ปัญหาของเขา
 ให้เขาเป็นผู้มีความริเริ่มและมุ่งใช้ความพยายามและความเป็นตัวของตัวเองเข้าดำเนินการและความ
 คุ้มครองพยาบาลและระเบียบในสถาบันต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาเหล่านี้ ก็เป็นการแสดงถึงความหมายที่บอก
 ถึงสภาพการมีส่วนร่วมที่เน้นให้กลุ่มร่วมดำเนินการ และมีจุดสำคัญที่จะให้การมีส่วนร่วมนั้นเป็น
 การปฏิบัติอย่างแท้จริง มิใช่เป็นไปอย่างเฉยเมยหรือมีส่วนร่วมพอเป็นพิธีเท่านั้น

พงษ์ธร รัชญศิริ (2552: 37) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง

1. กระบวนการซึ่งมวลชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในขั้นตอนต่างๆ ของกิจกรรมของ
 ส่วนรวม

2. มวลชนที่เข้าร่วมได้ใช้ความพยายามส่วนตัว เช่น ความคิด ความรู้
 ความสามารถ แรงงาน ตลอดจนทรัพยากรของตนต่อกิจกรรมนั้นๆ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า การ
 เกี่ยวข้องของกิจกรรมต่างๆ ของมวลชน ในกิจกรรมต่างๆ จะมี 2 ด้าน คือ

2.1 ด้านความคิดหรือกำหนดนโยบาย ซึ่งแบ่งได้อีก 3 ระดับคือ

2.1.1 มวลชนเป็นเพียงผู้ให้ข้อมูลข่าวสาร ข้อคิดเห็น (Information
 Input)

2.2.2 มวลชนมีส่วนแบ่งในอำนาจตัดสินใจ (Share Decision
 Making)

2.2.3 มวลชนเป็นผู้กำหนดนโยบาย (Policy Formulation)

2.2 ด้านทำหรือดำเนินการตามนโยบาย ซึ่งแบ่งได้อีก 3 ระดับ คือ

2.2.1 ร่วมกำหนดเป้าหมายแผนงาน (Participation on Formulating
 Objective and Plan)

2.2.2 ร่วมดำเนินการในกระบวนการจัดการ (Participating on
 Management Resources)

2.2.3 ร่วมหนุนช่วยทรัพยากรการบริหาร (Supporting on
 Management Resources)

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527: 183) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้อง
 ทางด้านจิตใจและอารมณ์ (Mental and Emotional involvement) ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์
 กลุ่ม (Group situation) ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้
 (Contribution) บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่ม
 ดังกล่าวด้วย

ทวิทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527: 2) ให้คำจำกัดความของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าหมายถึง การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการและควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกสังคม

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527: 6) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุน การสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งรูปแบบส่วนบุคคล กลุ่มชนสมาคม มูลนิธิ และองค์การอาสาสมัครรูปแบบต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องร่วมกัน

ปรัชญา เวสารัชช์ (2527: 5) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า หมายถึง การที่ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยการใช้ความพยายามหรือใช้ทรัพยากรบางอย่างส่วนตน ในกิจกรรมซึ่งมุ่งสู่การพัฒนาของชุมชน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2529: 288) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าหมายถึง พฤติกรรมอันก่อรูปด้วยการร่วมและสมยอมตามพฤติกรรมที่คาดหวังของกลุ่มทางการและไม่ใช้ทางการ หรือในความหมายก็คือ การที่ประชาชนก่อให้เกิดสิ่งต่างๆ ร่วมกันนั่นเอง

กล่าวโดยสรุปแล้ว “การมีส่วนร่วม” ของประชาชนมีความหมายเป็น 2 นัยด้วยกัน คือ

1. ความหมายอย่างกว้าง การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายของประเทศ และการบริหารประเทศ โดยผ่านกระบวนการทางการเมือง เช่น การเป็นผู้บริหารพรรคการเมือง การเป็นสมาชิกพรรคการเมือง การเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร การเป็นรัฐมนตรี การเป็นคณะรัฐมนตรี เป็นต้น รวมถึงการเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารท้องถิ่นและ การเป็นสมาชิกสภาท้องถิ่นด้วย

2. ความหมายอย่างแคบ การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่ประชาชนเข้าไปช่วยสนับสนุนงานซึ่งเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ของรัฐ โดยกระทำการภายในกรอบของกฎหมายหรือนโยบายของรัฐ

แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วม

สำนักงานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (2546 : 114) ได้ระบุว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนหรือชุมชนสามารถเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจ ในการกำหนด นโยบายพัฒนาท้องถิ่น และมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์จากบริการ รวมทั้งมีส่วนในการควบคุมประเมินผลโครงการต่าง ๆ ของท้องถิ่น นอกจากนี้ยังได้ให้ความหมายของ การมีส่วนร่วมว่ามี 2 ลักษณะ คือ

1.การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชน มีส่วนร่วมในการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุด โครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ

2.การมีส่วนร่วมทางการเมือง แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ การส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมืองโดยประชาชน หรือ ชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการเพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม ควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรของชุมชนอันจะก่อให้เกิดกระบวนการ และ โครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตนและ ได้รับ ผลประโยชน์จากการพัฒนา การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐ มาเป็นการพัฒนาที่ประชาชน มีบทบาทหลักโดยการกระจายอำนาจในการวางแผน จากส่วนกลางมาเป็นส่วนภูมิภาค เป็นการคืนอำนาจในการพัฒนาให้แก่ประชาชนให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคต ของตนเอง

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527: 183)ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ของ บุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้บรรลุ จุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งทำให้เกิดความมีส่วนร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2546: 4) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่ไม่เคยได้เข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ หรือเข้าร่วม การตัดสินใจ หรือเคยมาเข้าร่วมด้วยเล็กน้อยได้เข้าร่วมด้วยมากขึ้น เป็นไปอย่างมี อิศราภาพ เสมอภาค มิใช่มีส่วนร่วมอย่างผิวเผินแต่เข้าร่วมด้วยอย่างแท้จริงยิ่งขึ้นและ การเข้าร่วมนั้นต้องเริ่มตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการ

จิต นิลพานิช และกุลธรณ ธนาพงศธร (2532: 350) ได้ระบุว่า การมีส่วนร่วม ของประชาชนในการพัฒนาชนบท หมายถึง การที่ประชาชนทั้งในเมืองและชนบทได้เข้ามีส่วนร่วม

หรือเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนาชนบทขั้นตอนใดขั้นตอน หนึ่งหรือทุกขั้นตอน แล้วแต่เหตุการณ์จะเอื้ออำนวย

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน (2531: 10) ได้สรุปว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขันและอย่างเต็มที่ของกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนได้เสียในทุก ขั้นตอนที่โครงการหรืองานพัฒนาชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมในอำนาจ การตัดสินใจและหน้าที่ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วมเข้าร่วมจะเป็นเครื่องประกันว่าสิ่งที่ผู้มีส่วนได้เสียต้องการที่สุดนั้น จักได้รับการตอบสนองและทำให้มีความเป็นไปได้มาก ขึ้นว่าสิ่งที่ทำไปนั้นจะตรงกับความต้องการที่แท้จริง และมั่นใจมากขึ้นว่าผู้เข้าร่วม ทุกคนจะได้รับประโยชน์เสมอหน้ากัน

सानิตย์ บุญชู(2527: 7) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของ ประชาชนไว้ กล่าวคือ ชุมชนใดที่ได้เปิด โอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมมาก เท่าใด ก็จะทำให้การพัฒนาชุมชนนั้นสามารถเป็นไปได้โดยสะดวกและสามารถดำเนิน ไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ได้ ทั้งนี้โดยมีความเชื่อมั่นพื้นฐานที่ว่า คนมีศักยภาพในการเปลี่ยนแปลง คุณค่าของความคิดและสมรรถภาพของคนเรานั้นจะไม่มีขีดความหมาย ถ้าหากขาด การมีส่วนร่วมกับบุคคลอื่น

สถาบันพระปกเกล้า (2545: 30-31) กล่าวถึงการแบ่ง กระบวนการการมีส่วนร่วม ออกเป็น 4 ขั้นตอนที่

1. การมีส่วนร่วมการวางแผน
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ
3. การมีส่วนร่วมในการจัดสรรผลประโยชน์
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

ถนอม สุขสง่าเจริญ (2526: 25) ให้แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมว่า ต้องการให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในกิจการต่าง ๆ โดยถือเสมือนว่าเป็นแบบฝึกหัดในการพัฒนาคน ให้ต้องใช้ความคิด ตัดสินใจ วางแผน และดำเนินการเองอยู่เสมอ ซึ่งจะเป็นหนทางทำให้สมองของคนเกิดการพัฒนา รวมทั้งต้องยึดหลักต่อไปนี้เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ได้แก่

1. หลักการช่วยตนเอง
2. หลักการให้ประชาชนมีส่วนร่วม
3. หลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน

จากความหมายของ “การมีส่วนร่วม” ดังกล่าวพอจะสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการที่ให้ประชาชนไม่ว่าปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกันเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบในการดำเนินงาน โดยร่วมกันคิด ร่วมลงมือปฏิบัติการ ร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ และร่วมในการติดตามและประเมินผล

รูปแบบการมีส่วนร่วม

กรณีศึกษา ชมดี (2524: 11-13) แบ่งรูปแบบของการมีส่วนร่วม 10 ประการคือ 1) การมีส่วนร่วมประชุม 2) การมีส่วนร่วมออกเงิน 3) การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ 4) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่ม 5) การมีส่วนร่วมสัมภาษณ์ 6) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ชักชวน 7) การมีส่วนร่วมเป็นผู้บริโภครวม 8) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่มหรือผู้ริเริ่ม 9) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงานหรือเป็นผู้จ้าง และ 10) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ออกวัสดุอุปกรณ์ แบ่งเป็น 3 รูปแบบกว้างๆ คือ

1. การมีส่วนร่วมแบบบางส่วน (partial participation) รัฐเป็นผู้กำหนดนโยบายลงมาว่าต้องการทำอะไร โดยที่รัฐไม่รู้ความต้องการของชาวบ้านดังนั้นการมีส่วนร่วมก็เพียงแสดงความคิดเห็นในการดำเนินกิจกรรมบางส่วนเท่านั้น

2. การมีส่วนร่วมแบบชายขอบ (marginal participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่เท่าเทียมกัน ฝ่ายหนึ่งรู้สึกด้อยอำนาจกว่าหรือมีทรัพยากรหรือความรู้ด้อยกว่าเป็นต้น

3. การมีส่วนร่วมแบบสมบูรณ์ (full participation) เป็นการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนตั้งแต่การกำหนดปัญหา ความต้องการ การตัดสินใจในแนวทางการแก้ปัญหา และความเท่าเทียมกันของทุกฝ่าย

หากแบ่งรูปแบบออกเป็นระดับแบบขั้นบันไดจะได้ทั้งหมด 3 รูปแบบคือ 1) แบบหุ่นส่วนที่ประชาชนมีอำนาจในการเจรจาต่อรองได้ด้วย 2) แบบการมอบอำนาจให้ประชาชนมีสิทธิมีเสียง เช่น หากจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อทำหน้าที่ตัดสินใจ ก็มีตัวแทนประชาชนในสัดส่วนที่มากกว่า และ 3) แบบขั้นสูงสุด คือประชาชนมีอำนาจการเป็นผู้ตัดสินใจในเรื่องนั้นๆ เอง ดังภาพระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน (ภาพ 1)

ประชาชนมีอำนาจตัดสินใจ (citizen control)
ตัวแทนเข้าร่วมตัดสินใจ (delegated power)
เข้าร่วมเป็นที่ปรึกษา/เจรจาต่อรอง (partnership)
ร่วมแสดงความคิดเห็น (placation)
ร่วมให้คำปรึกษา (consultation)
ร่วมรู้ข้อมูล (informing)
เข้าร่วมแต่ไม่มีผลต่อการตัดสินใจ แต่เป็นการลดแรงกดดัน (therapy)

ภาพ 1 ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน

เงื่อนไขและปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

การที่ชุมชนจะตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วมกันในงานยุติธรรมชุมชน และร่วมรับผิดชอบในโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งระบบนั้น ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและปัจจัยหลายประการ ทั้งปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเป็นคุณลักษณะภายในของบุคคล ซึ่งเป็นการรับรู้ข้อมูลที่เกิดขึ้นจากภายนอก ดังมีผู้ให้ความเห็นไว้ ดังต่อไปนี้

บุคคล 4 ฝ่ายมีส่วนสำคัญในการมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชน ประกอบด้วย ประชาชนในท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ และบุคคลภายนอก สำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นยังมีปัจจัยหลายปัจจัยที่มีส่วนร่วมเกี่ยวข้อง ได้แก่

1. อายุและเพศ
2. สถานภาพในครอบครัว
3. ระดับการศึกษา
4. สถานภาพทางสังคม เช่น ชั้นทางสังคม ศาสนา
5. อาชีพ
6. รายได้และทรัพย์สิน
7. ระยะเวลาในท้องถิ่น และระยะเวลาที่อยู่ในโครงการ
8. ที่ดินถือครองและสถานภาพแรงงาน

การมีส่วนร่วมทางสังคมของชุมชนของบุคคลนั้น มีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง คือ สถานภาพทางสังคม สถานภาพทางเศรษฐกิจ สถานภาพทางอาชีพ และที่อยู่อาศัย โดยบุคคลที่มีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจตกต่ำ จะเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนน้อยกว่าบุคคลที่มีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจสูง นอกจากนั้นแล้วได้มีการแหล่งอำนาจและการตัดสินใจใน

การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน 13 ตัวแปร ซึ่งจากการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน คือ ด้านการศึกษา และการเงินเป็นสิ่งที่แสดงถึงสถานภาพทางสังคม แหล่งอำนาจทั้งสองชนิดนี้ ถ้าผู้ใดได้ครอบครองหรือมีไว้ ก็จะเป็นผู้ที่มีบทบาทสูงในชุมชน โดยเฉพาะในการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

นอกจากฐานะทางเศรษฐกิจและระดับการศึกษาแล้ว คุณลักษณะทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจนนิสัย ประเพณีในชุมชน ก็อาจมีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่นเดียวกัน

ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชน

1. การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา (Analysis)
2. การมีส่วนร่วมในการเลือกวิธีการแก้ไขปัญหา (Decision Making)
3. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการแก้ไขปัญหา (Implementation)
4. การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการ (Benefits)
5. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

ทศนิยม ไทยากริมย์ (2524 : 37) ได้แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น 4

ขั้นตอน ดังนี้

1. ร่วมคิด : สภาพปัญหาที่มีอยู่ และสาเหตุปัญหา
2. ร่วมวางแผน วิเคราะห์สาเหตุ จัดลำดับความสำคัญของปัญหาพิจารณาทางเลือก
3. ร่วมดำเนินการ ดำเนินงานตามโครงการและแผนกำหนดโครงการและแผนงาน
4. ร่วมติดตามประเมินผลประเมินผลความสำเร็จหรือล้มเหลวเป็นระยะๆ และ

แก้ไข

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2527 : 25) กล่าวถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้

ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527: 212-213) กล่าวถึงขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องให้บรรลุวัตถุประสงค์ และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้ 7 ประการ คือ

1. ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในองค์กร

2. ร่วมคิดหรือสร้างรูปแบบวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขและลดปัญหาขององค์กร หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อองค์กร หรือสนองความต้องการขององค์กร
3. ร่วมวางแผน นโยบายหรือแผนงานหรือ โครงการ หรือกิจกรรมเพื่อจัดหรือแก้ไข และสนองความต้องการขององค์กร
4. ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและ ประสิทธิภาพ
6. ร่วมการลงทุน โครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเองและของ หน่วยงาน
7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการและกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายที่วาง ไว้ร่วมควบคุมติดตามประเมินผลและร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ทำไว้ทั้งภาครัฐและ เอกชน ให้เกิดประโยชน์ได้ตลอดไป

อคิน ระพีพัฒน์ (2527: 320) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมของชุมชนออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

1. การค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข
2. การตัดสินใจเลือกแนวทางและวางแผนพัฒนาแก้ไขปัญหา
3. การปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนา
4. การประเมินผลงานกิจกรรมการพัฒนา

รูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชน

1. การมีส่วนร่วมแบบเป็นไปเองซึ่งเป็นไปโดยการอาสาสมัครหรือการรวมตัวกัน ขึ้นเองเพื่อแก้ไขปัญหาของกลุ่มของตนเอง โดยเน้นการกระทำที่มี ได้รับการช่วยเหลือจากภายนอกซึ่งมี รูปแบบที่เป็นเป้าหมาย

2. การมีส่วนร่วมแบบชักนำซึ่งเป็นการเข้าร่วม โดยต้องการความเห็นชอบหรือ สนับสนุนโดยรัฐบาล เป็นรูปแบบโดยทั่วไปของประเทศที่กำลังพัฒนา

3. การมีส่วนร่วมแบบบังคับซึ่งเป็นผู้มีส่วนร่วมภายใต้การดำเนินนโยบายของ รัฐบาลภายใต้การจัดการ โดยเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือโดยการบังคับโดยตรงรูปแบบนี้เป็นรูปแบบที่ ผู้กระทำได้รับผลทันทีแต่จะไม่ได้รับผลระยะยาวและจะมีผลเสียคือไม่ได้รับการสนับสนุนจาก ประชาชนในที่สุด

แนวทางการจัดการการมีส่วนร่วมของประชาชน

แนวทางการจัดการการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น 3 ด้านหลัก คือ ด้านประชาชน (Public) ด้านการมีส่วนร่วม (Participation) และด้านภาค 3 รัฐ โดยการมีส่วนร่วม (Participation) มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้ประชาชนที่เป็นบุคคลหรือคณะบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนต่างๆ ในการดำเนินการพัฒนา ช่วยเหลือ สนับสนุนทำประโยชน์ในเรื่องต่างๆ หรือกิจกรรมต่างๆ ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมประเมินผล เพื่อให้เกิดการยอมรับ และก่อให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดกันทุกฝ่าย ดังนี้

1. การรับรู้ (Perception)

ต้องสร้างสำนึกให้ทั้งภาครัฐและประชาชน มีความตระหนัก การรับรู้ การยอมรับ ในสิทธิหน้าที่และส่วนร่วมของทุกกลุ่มทุกฝ่าย โดยภาครัฐนั้น เจ้าหน้าที่ของรัฐจะต้องสร้างสำนึกใหม่ว่ากิจการที่ตนรับผิดชอบไม่ใช่ “รัฐกิจ” หรือ “กิจการของรัฐ” ที่ตนเท่านั้น มีสิทธิตัดสินใจ แต่เป็นสาธารณกิจที่สาธารณชนชอบที่จะมีส่วนร่วมในการคิด ร่วมกระทำหรือตรวจสอบ หากเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่ปรับทัศนคติให้ได้เช่นนี้ ก็จะต้องเผชิญกับสถานะที่อาจเกิดข้อขัดแย้งกับประชาชนกลุ่มที่ต้องการมีส่วนร่วมได้ ส่วนภาคประชาชน การตระหนัก การรับรู้และยอมรับในสิทธิและหน้าที่ตลอดจนการมีส่วนร่วมนั้น ต้องเข้าใจว่าตนและผู้อื่น ต่างก็มีสิทธิหน้าที่และส่วนร่วมเสมอกันตามหลักการเท่าเทียมกัน ดังนั้นผู้ที่เกี่ยวข้องกับทุกฝ่ายต้องยอมรับการ “รวมขอม” และ “ประสานประโยชน์” มิฉะนั้นความแตกต่างในผลประโยชน์และจุดยืน จะนำไปสู่ความขัดแย้งและความรุนแรงในที่สุด

2. ทัศนคติ (Attitude)

ต้องสร้างความเข้าใจและปรับทัศนคติของบุคลากรภาครัฐและภาคประชาชนทั้งสองฝ่าย ให้มีทัศนคติที่ดีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน กล่าวคือ ภาครัฐจะต้องเห็นการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นเรื่องที่ต้องส่งเสริมเพื่อประโยชน์หลายประการ อาทิ เพื่อการได้ข้อมูลข้อเท็จจริงและความคิดที่หลากหลาย รวมทั้งบุคลากรภาครัฐผู้รับผิดชอบด้านการมีส่วนร่วม จะต้อง มีทัศนคติที่ดีต่อประชาชนและต่อกระบวนการมีส่วนร่วม มีการปรับปรุงบทบาทและค่านิยมตลอดจนต้องมีความอดทนในการทำงานกับประชาชน เพราะการมีส่วนร่วมต้องใช้ระยะเวลา ยาวนาน ต้องทำอย่างต่อเนื่อง และมีความจริงใจต่อประชาชน ในขณะเดียวกันภาคประชาชนเองก็ควรมีท่าทีที่เข้าใจความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน และจะต้องมีทัศนคติที่ดีต่อกระบวนการมีส่วนร่วมและต่อเจ้าหน้าที่เช่นเดียวกัน ก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างประชาชนและเจ้าหน้าที่ ทำให้เกิดความไว้วางใจซึ่งกันและกันมากขึ้น ส่งผลให้กิจกรรมการมี

ส่วนร่วมบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น หากทั้งสองฝ่ายต่างมีทัศนคติที่ดีต่อการมีส่วนร่วมและต่อกันแล้ว ความร่วมมือ “ประชารัฐ” ก็จะพัฒนาได้ดียิ่งขึ้น

3. การเป็นตัวแทน (Representation)

การสรรหาและคัดเลือกตัวแทน จะต้องคำนึงถึงประชาชนทุกกลุ่ม ทุกฝ่าย เพื่อให้ประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ที่หลากหลายทุกกลุ่มนั้นมีตัวแทนเข้าไปร่วมด้วย จะได้ ประสานผลประโยชน์กันจนลงตัวและเกิดความเป็นธรรมขึ้น รวมทั้งควรคำนึงถึงคุณสมบัติของตัวแทนที่ต้องการด้วย โดยพิจารณาจากคุณสมบัติในด้านต่าง ๆ เช่น ทักษะและความสามารถที่เกื้อหนุนกัน ความสอดคล้องของเทคโนโลยี วัตถุประสงค์ ค่านิยม และวัฒนธรรมองค์กร การตอบสนองซึ่งกันและกัน ความรับผิดชอบ ความมั่นคงด้านการเงิน ความสามารถในการสร้างความเชื่อมั่น เป็นต้น นอกจากนี้ กลุ่มที่เป็นตัวแทนจะต้องมีความน่าเชื่อถือจากกลุ่มทั้งหลายหรือ ผู้มีส่วนได้เสีย และมีปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ต้องตระหนักถึง คือสมาชิกที่เป็นตัวแทนต้องมีความรู้สึกที่จะต้องอาศัยซึ่งกันและกัน

4. ความเชื่อมั่นและไว้วางใจ (Trust)

การมีส่วนร่วมนั้น ต้องสร้างให้สมาชิกมีความเข้าใจและมีความจริงใจในการเข้าร่วม สิ่งที่จะได้ตามมาคือความเชื่อมั่นและไว้วางใจ (Trust) ในองค์กร โดยการสร้างความเชื่อมั่นและไว้วางใจกันนั้น ต้องแสดงให้เห็นอย่างชัดเจน กำหนดให้เป็นรูปธรรมและเป็นวัฒนธรรมขององค์กร ซึ่งการสร้างเชื่อถือ ศรัทธา ความไว้วางใจกันและกัน เป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้กระบวนการมีส่วนร่วมประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว การสร้างความเชื่อถือไว้วางใจอาจทำได้คือการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การดำเนินกิจกรรมการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง และนำเสนอข้อมูลข้อเท็จจริงอย่างตรงไปตรงมาครบถ้วน รวมทั้งต้องมีการติดต่อระหว่างสมาชิกอย่างสม่ำเสมอ บ่อยครั้ง และทำอย่างตั้งใจทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการภายในองค์กร ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความสำเร็จในการสร้าง และดำรงไว้ซึ่งความเชื่อมั่นและความไว้วางใจการร่วมมือซึ่งกันและกัน

5. การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร (Information-sharing)

สร้างกลไกเพื่อการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เนื่องจากการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ทำให้ข้อมูลข่าวสาร ทั้งด้านที่เป็นข้อเท็จจริงและด้านที่เป็นความคิด ความรู้สึก ความคาดหวัง ได้ถูกแสดงออกมาอย่างหลากหลายกลุ่มลึกและสมบูรณ์ครบถ้วนมากขึ้น ซึ่งจะทำให้การวินิจฉัยปัญหาและการเสนอทางเลือกในการแก้ไขปัญหาที่หลากหลาย และตรงกับความต้องการมากขึ้น ผลที่ตามมาคือทำให้การตัดสินใจในการกำหนดนโยบาย และการวางแผนดำเนินไปได้ อย่างรอบรู้ รอบคอบและรอบด้านยิ่งขึ้น โดยการที่ประชาชนจะมีส่วนร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นั้น จำเป็นที่จะต้องมีความรู้ และมีข้อมูลข่าวสารเพียงพอ ในนโยบายที่ตนต้องการมีส่วนร่วม ข้อมูลข่าวสารเหล่านี้ส่วนใหญ่แล้วมักจะเป็นของหน่วยงานที่เป็นผู้ริเริ่มนโยบาย บางส่วนเกิดจากการศึกษาของนักวิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชน ดังนั้นประชาชนที่สนใจการมีส่วนร่วมกับนโยบายใดอาจไปขอความร่วมมือและข้อมูลจากบุคคลและองค์กรเหล่านั้น

6. ฉันทามติ (Consensus)

การมีส่วนร่วมเป็นการสร้างฉันทามติ โดยการให้ประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนเข้าร่วม ในการหาวิธีแก้ไขปัญหายากๆ ยากซับซ้อนร่วมกัน หาทางออกสำหรับการแก้ไขปัญหาต่างๆ ในทางสันติ เป็นที่ยอมรับหรือเป็นฉันทามติของประชาสังคม ซึ่งทุกคนยินยอมเห็นพ้องต้องกันในทุกๆ ขั้นตอนของกระบวนการมีส่วนร่วม โดยเสาหลักของการมีส่วนร่วมที่ดีคือการที่ประชาชนสามารถที่จะร่วมมือกัน ลดความขัดแย้ง สร้างข้อตกลงที่มั่นคงยืนยาว การยอมรับระหว่างกลุ่ม และหาข้อสรุปร่วมกันได้ทุกฝ่าย แม้ว่าอาจจะมีความเห็นที่แตกต่างกันก็ตาม ก็ต้องสามารถที่จะปรับความเห็นที่ต่างกัน โดยการเจรจาหาข้อยุติที่ทุกฝ่ายยอมรับกันได้อย่างสันติวิธี เพื่อนำไปสู่ข้อสรุปที่เห็นพ้องหรือฉันทามติร่วมกันได้ทุกฝ่าย

7. การมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction)

องค์กรการมีส่วนร่วมต้องสร้างให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ในองค์กร จะต้องจัด กิจกรรมที่ทำให้มีการพบปะ พูดคุย แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ความคิดเห็นของกันและกันเป็นการสื่อสารแบบ 2 ทาง (Two Ways Communication) ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน ซึ่งจะนำไปสู่การลดอคติที่มีต่อกันและเกิดความเข้าใจที่ดีขึ้นระหว่าง ผู้ที่เข้าร่วม สิ่งเหล่านี้นับว่าเป็นกลไกที่จะช่วยป้องกันความขัดแย้ง ที่อาจจะเกิดขึ้นหรือกรณีที่มีความขัดแย้งเกิดขึ้นแล้วก็จะ เป็นกลไก ที่ช่วยบรรเทาความขัดแย้งให้ลดระดับความรุนแรงลงได้ ซึ่งการมีปฏิสัมพันธ์ในกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนก็ เพื่อที่จะให้เกิดการตัดสินใจที่ดีขึ้นและรับการสนับสนุนจากสาธารณชน ซึ่งเป้าหมายของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนก็คือ การให้ข้อมูลต่อสาธารณชน และให้สาธารณชนแสดงความคิดเห็นต่อ โครงการที่นำเสนอหรือนโยบายรัฐ รวมทั้งมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาเพื่อหาทางออกที่ดีที่สุด ตลอดจนสร้างความสัมพันธ์ที่ดีสำหรับทุก ๆ คน

8. ความประสงค์หรือความมุ่งหมาย (Purpose)

ต้องกำหนดความประสงค์หรือความมุ่งหมายในการมีส่วนร่วมไว้อย่างชัดเจนว่าเป็นไปเพื่ออะไร ผู้เข้าร่วมจะได้ตัดสินใจดูว่า ควรเข้าร่วมหรือไม่ กรณีมีความมุ่งหมายที่ต้องการบรรลุชัดเจน จะนำทางให้สมาชิกผู้เข้าร่วมได้เข้าใจตรงกันและเดินไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นความเป็นเอกภาพทางความคิดเห็น เอกภาพในการดำเนินกิจกรรม และความเข้มแข็ง

ขององค์กร นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมต้องมีกิจกรรมเป้าหมาย ในการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ต้องระบุลักษณะของกิจกรรมว่า มีรูปแบบและลักษณะอย่างไร เพื่อที่ประชาชนจะได้ตัดสินใจว่า ควรเข้าร่วมหรือไม่ รวมทั้งขั้นตอนของกิจกรรมจะต้องระบุว่าในกิจกรรมแต่ละอย่างมีกี่ขั้นตอน และประชาชนสามารถเข้าร่วมในขั้นตอนใดบ้าง

9. การประเมินผล (Appraisal)

ต้องมีระบบการประเมินผล เนื่องจากการประเมินผลเป็นขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการมีส่วนร่วม และถือเป็นเครื่องมือสำคัญอย่างหนึ่งของผู้บริหารในการบริหารทรัพยากรบุคคลให้เกิดประโยชน์สูงสุด องค์กรใดที่มีการประเมินผลการปฏิบัติงานที่เป็นธรรม โปร่งใส และซื่อสัตย์สนคตมีส่วนร่วมได้มากที่สุด ถือว่าองค์กรนั้นใช้เครื่องมือได้อย่างได้ผลและเกิดประโยชน์ ในทำนองเดียวกันการประเมินผลการปฏิบัติงานของบุคลากรในองค์กร ย่อมส่งผลถึงประสิทธิภาพ และประสิทธิผลขององค์กรได้เช่นเดียวกัน ซึ่งผลของกระบวนการประเมินผลก็จะกลายเป็นปัจจัย นำเข้าในกระบวนการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการวางแผน เพื่อนำปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นในทาง ปฏิบัติมาปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาผลการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ดังนั้นการมีส่วนร่วม ของประชาชนในการประเมินผลงาน (Performance Appraisal) จึงต้องเริ่มตั้งแต่การเข้าร่วมควบคุม ร่วมติดตาม ร่วมประเมินผล ร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่จัดทำไว้ทั้ง โดยเอกชนและ รัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

10. ความโปร่งใส (Transparency)

ปรับปรุงกลไกการทำงานขององค์กรการมีส่วนร่วมให้มีความโปร่งใส เนื่องจากการมีส่วนร่วม นั้น เป็นกระบวนการที่ทำให้ประชาชนมีโอกาสตรวจสอบการใช้ดุลยพินิจ สำหรับการตัดสินใจของรัฐบาลและหน่วยงานของรัฐ ซึ่งจะก่อให้เกิดความโปร่งใสในการดำเนินการ ลด การทุจริตและข้อผิดพลาดของนโยบาย แผน โครงการลงได้ โดยการสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและ กันของคนในองค์กร ซึ่งความโปร่งใสเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี ประกอบด้วย ความไว้วางใจ การเปิดเผยข้อมูล การเข้าถึงข้อมูล และกระบวนการตรวจสอบ

11. ความเป็นอิสระ (Independence)

องค์กรการมีส่วนร่วมจะต้องมีความเป็นประชาธิปไตย โดยการให้เกียรติ ยอมรับ ความคิดเห็นของกันและกัน สมาชิกทุกคนในองค์กรมีอิสระทางความคิด การที่สมาชิกมีส่วนร่วม ในการเสนอความคิดเห็นและตัดสินใจ จะเป็นปัจจัยให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกัน ซึ่งหลักการ และเงื่อนไขสำคัญของการมีส่วนร่วมประการหนึ่งคือ ความเป็นอิสระ หรือความสมัครใจที่จะเข้า ร่วมหรือไม่เข้าร่วม การบังคับไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบของการคุกคาม การระดม และการว่าจ้าง ไม่ถือ ว่าเป็นการมีส่วนร่วม

12. ก้าวไปข้างหน้าอย่างต่อเนื่อง (Onward-doing)

องค์กรการมีส่วนร่วม ต้องเปิดโอกาสประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ เนื่องจากการมีส่วนร่วมของประชาชน ทำให้เกิดประสบการณ์ การเรียนรู้ใหม่ ความคิดใหม่ที่ทำท่ายอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนที่ก้าวไปข้างหน้าอย่างต่อเนื่อง ภาครัฐจะต้องเตรียมประชาชนให้มีความพร้อมและเห็นประโยชน์ของการมีส่วนร่วม ด้วยการให้ความรู้ และการสร้างความเข้าใจในบทบาทของการมีส่วนร่วมภาคประชาชน รวมทั้งมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่อง โดยความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกจะเป็นตัวกำหนดที่สำคัญ ที่จะทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นไปอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ และการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างต่อเนื่อง จะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะบ่งบอกถึงความเข้มแข็งของการมีส่วนร่วม รวมทั้งจะทำให้เกิดความมั่นใจได้ว่า การเปลี่ยนแปลงจะเป็นไปในทิศทางที่พึงปรารถนา ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชนและสังคม

13. เครือข่าย (Network)

ส่งเสริมให้มีการผนึกกำลังร่วมกันของทั้งภาครัฐ และภาคประชาชนในลักษณะเครือข่ายคือ การที่จะต้องมาทำความเข้าใจกัน มาผนึกกำลังกันเป็นหนึ่งเดียวที่สำคัญต้องเป็นไปเพื่อสร้างผลประโยชน์ในเชิงการทำงานร่วมในรูปกิจกรรม โครงการ แผนงาน ที่จะต้องอาศัยความร่วมมือกัน ต้องผนึกกำลังขอความร่วมมือ หรืออาศัยการทำกิจกรรมร่วมมือกันหลายองค์กร ซึ่งเครือข่ายความร่วมมือจะต้องเกิดขึ้นจากวิถีคิดของสมาชิก ผู้บริหาร และบุคคลในชุมชนเป็นหลัก โดยเครือข่ายความร่วมมือนั้น จำเป็นต้องมีตัวแทนของประชาชนมาพบปะพูดคุยเพื่อก่อตัวและกล่าวถึงวัตถุประสงค์ร่วมกัน ดังนั้น เครือข่ายการมีส่วนร่วมจึงเป็นกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มหรือเชื่อมโยงองค์กรการมีส่วนร่วมกับสมาชิก ประชาชน และกลุ่ม / องค์กรต่าง ๆ ในชุมชนเข้าด้วยกัน โดยมีรูปแบบความสัมพันธ์การมีส่วนร่วมในแนวราบขององค์การการมีส่วนร่วมและชุมชน รวมทั้งเป็นกระบวนการส่งเสริมสนับสนุนประชาชนให้สามารถพัฒนาชุมชนของตนเอง โดยอาศัยเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการทำงานของคนในชุมชน เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาของคนและปัญหาส่วนรวมในชุมชน ซึ่งการดำเนินงานของเครือข่ายจะนำไปสู่การพัฒนาการมีส่วนร่วมที่ยั่งยืนได้ในที่สุด

ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมมี 5 ทฤษฎี สรุปไว้ดังนี้

1. ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน (Mass Persuasion)

อकिन รพีพัฒน์ (2527: 7-8) กล่าวว่า การเกลี้ยกล่อม หมายถึง การใช้คำพูดหรือการเขียน เพื่อมุ่งให้เกิดความเชื่อถือและการกระทำ ซึ่งการ เกลี้ยกล่อมมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหา

ความขัดแย้งในการปฏิบัติงานและถ้าจะให้ เกิดผลดีผู้เกี่ยวข้องจะต้องมีศิลปะในการสร้างความสนใจในเรื่องที่จะเกี่ยวข้อง

โดยเฉพาะในเรื่อง ความต้องการของคนตามหลักทฤษฎีของ Maslow ที่เรียกว่าลำดับขั้น ความต้องการ (hierarchy of needs) คือ ความต้องการของคนจะเป็นไปตามลำดับจาก น้อยไปมาก มีทั้งหมด 5 ระดับ ดังนี้

1.1 ความต้องการทางด้านสรีระวิทยา (physiological needs) เป็นความต้องการ ขั้นพื้นฐานของมนุษย์ (survival needs) ได้แก่ ความต้องการทางด้านอาหาร ยา เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และความต้องการทางเพศ

1.2 ความต้องการความมั่นคงปลอดภัยของชีวิต (safety and security needs) ได้แก่ ความต้องการที่อยู่อาศัยอย่างมีความปลอดภัยจากการถูกร้ายร่างกาย หรือถูก ขโมย ทรัพย์สิน หรือความมั่นคงในการทำงานและการมีชีวิตอยู่อย่างมั่นคงในสังคม

1.3 ความต้องการทางด้านสังคม (social needs) ได้แก่ ความต้องการความรัก ความต้องการที่จะให้สังคมยอมรับว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

1.4 ความต้องการที่จะมีเกียรติยศชื่อเสียง (self-esteem needs) ได้แก่ ความภาคภูมิใจ ความต้องการดีเด่นในเรื่องหนึ่งที่จะให้ได้รับการยกย่องจากบุคคลอื่น ความต้องการ ด้านนี้เป็นความต้องการระดับสูงที่เกี่ยวกับความมั่นใจในตัวเองในเรื่องความสามารถ และความสำคัญของบุคคล

1.5 ความต้องการความสำเร็จแห่งตน (self-actualization needs) เป็นความต้องการในระบบสูงสุด ที่อยากจะทำให้เกิดความสำเร็จในทุกสิ่งทุกอย่างตามความนึกคิด ของตนเองเพื่อจะพัฒนาตนเองให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ความต้องการนี้จึงเป็นความต้องการ พิเศษของบุคคลที่จะพยายามผลักดันชีวิตของตนเองให้เป็นแนวทางที่ดีที่สุด

2. ทฤษฎีการระดมสร้างขวัญของคนในชาติ (National Morale) คนเรามีความต้องการทางกายและใจถ้าคนมีขวัญดีพอ ผลของการทำงานจะสูง ตามไปด้วย แต่ถ้าขวัญไม่ดีผลงานก็ต่ำไปด้วย ทั้งนี้เนื่องจากว่าขวัญเป็นสถานการณ์ทาง จิตใจที่แสดงออกในรูปพฤติกรรมต่าง ๆ นั้นเอง การจะสร้างขวัญให้ดีต้องพยายามสร้าง ทศนคติที่ดีต่อผู้ร่วมงาน เช่น การไม่เอาใจเอาเปรียบ การให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับงาน การเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น เป็นต้น และเมื่อใดก็ตามถ้าคนทำงานมีขวัญดีจะ เกิดสำนึกในความรับผิดชอบ อันจะเกิดผลดีแก่หน่วยงานทั้งในส่วนที่เป็นขวัญส่วนบุคคล และขวัญของกลุ่ม ดังนั้น จะเป็นไปได้ว่าขวัญของคนเรา โดยเฉพาะคนมีขวัญที่ดีย่อมเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ได้เช่นกัน

3. ทฤษฎีสร้างความรู้สึกรักชาตินิยม (Nationalism) ปัจจัยประการหนึ่งที่น่าสู่การมีส่วนร่วมคือ การสร้างความรู้สึกรักชาตินิยมให้ เกิดขึ้น หมายถึง ความรู้สึกเป็นตัวของตัวเองที่จะอุทิศ หรือ เน้นค่านิยมเรื่องผลประโยชน์ ส่วนรวมของชาติ มีความพอใจในชาติของตัวเอง พอใจเกียรติภูมิ จงรักภักดี ผูกพันต่อ ท้องถิ่น

4. ทฤษฎีการสร้างผู้นำ (Leadership) การสร้างผู้นำจะช่วยจูงใจให้ประชาชนทำงานควยความเต็มใจเพื่อบรรลุ เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทั้งนี้เพราะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญของการร่วมกลุ่มคน จูงใจไปยังเป้าประสงค์โดยทั่วไปแล้วผู้นำอาจจะมีทั้งผู้นำที่ดีเรียกว่า ผู้นำปฏิฐาน (positive leader) ผู้นำพลวัต คือ เคลื่อนไหวทำงานอยู่เสมอ (dynamic leader) และผู้นำไม่มีกิจ ไม่มีผลงานสร้างสรรค์ ที่เรียกว่า ผู้นำนิเสธ (negative leader) ผลของการให้ทฤษฎีการสร้างผู้นำ จึงทำให้เกิดการระดมความร่วมมือปฏิบัติงานอย่างมีขวัญกำลังใจ งานมีคุณภาพ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และร่วมรับผิดชอบ ดังนั้น การสร้างผู้นำที่ดี ย่อมจะนำไปสู่ การมีส่วนร่วมใน กิจกรรมต่าง ๆ ด้วยดีนั่นเอง

5. ทฤษฎีการใช้วิธีและระบบทางการบริหาร (Administration and Method) การใช้ระบบบริหารในการระดมความร่วมมือเป็นวิธีหนึ่งที่ย่งเพราะใช้กฎหมาย ระเบียบ แบบแผน เป็นเครื่องมือในการดำเนินการ แต่อย่างใดก็ตามผลของ ความร่วมมือยังไม่มีระบบใดคี่ที่ซุดในเรื่องการใช้บริหาร เพราะธรรมชาติของคน ถ้าทำงานตามความสมัครใจอย่างตั้งใจไม่มีใครบังคับก็จะทำงานด้วยความรัก แต่ถ้าไม่ ควบคุมเลยก็ไม่เป็นไปตามนโยบายและความจำเป็นของรัฐ เพราะการใช้ระบบบริหาร เป็นการให้ปฏิบัติตามนโยบายเพื่อให้บรรลุเป้าหมายเพิ่มความคาดหวังผลประโยชน์

นักวิชาการหลายท่านได้เสนอ “กระบวนการ” มีส่วนร่วมของประชาชนที่สอดคล้องกัน เช่น อคิน รพีพัฒน์ (2533: 49) กล่าวถึงขั้นตอนการพัฒนาไว้ 5 ขั้นตอนคือ

ขั้นตอนที่ 1 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหา การพิจารณาปัญหาและจัดลำดับตามความสำคัญของปัญหา ขั้นตอนที่ 2 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุแห่งปัญหา ขั้นตอนที่ 3 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาและพิจารณาแนวทางวิธีการในการแก้ปัญหา ขั้นตอนที่ 4 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา และขั้นตอนที่ 5 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการประเมินผลกิจกรรมการพัฒนา

บัณฑร อ่อนดำ (2533: 140) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของการพัฒนา 5 ขั้นตอนนี้

ขั้นที่ 1 มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในชุมชนตลอดจนกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ

ขั้นที่ 2 มีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาโดยประชาชนมีส่วนร่วมกำหนดนโยบาย และวัตถุประสงค์ของโครงการกำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงานตลอดจนกำหนด ทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่ใช้

ขั้นที่ 3 มีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์และแรงงานหรือเข้าร่วมบริหารงาน ประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

ขั้นที่ 4 มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนาหรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

ขั้นที่ 5 มีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นที่ประชาชนเข้าร่วม ประเมินว่าการพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2530: 141) กล่าวว่ากระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนา ชนบทมี 4 ขั้นตอนคือ

1. การศึกษาชุมชน คือการค้นหาปัญหาและความต้องการของชุมชน โดย นักพัฒนาศึกษา/เรียนรู้สภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ทรัพยากร สิ่งแวดล้อมต่างๆ ในชุมชน ร่วมกับประชาชนโดยใช้วิธีการสังเกตและสัมภาษณ์ทั้งทางตรง/ทางอ้อม ข้อมูลบางส่วนอาจหาได้จากเอกสาร/งานวิจัย
2. การวางแผนเพื่อแก้ปัญหา โดยมีการรวมกลุ่มกันอภิปราย ถกเถียง แสดงความคิดเห็น นักพัฒนาเป็นผู้ประสานงานโดยคอยจัดลำดับผู้อภิปรายให้ข้อเท็จจริงและสรุปประเด็น สำคัญเป็นหลัก ส่วนชาวบ้านควรได้มีโอกาสเข้าร่วมอภิปรายแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ นักพัฒนาต้องกระตุ้นเร่งเร้าให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็นให้มากที่สุด
3. การลงมือปฏิบัติตามแผนหรือวิธีการที่ได้ร่วมกันตัดสินใจแล้วจากขั้นที่ 2 โดย ชาวบ้านมีส่วนร่วม ในขั้นตอนนี้จะต้องได้ร่วมด้วยความศรัทธาและเชื่อมั่นในตนเองที่จะพัฒนา ชุมชน
4. การประเมินผลงาน โดยชาวบ้านและนักพัฒนาจะช่วยกันกำหนดขั้นตอนย่อย ต่างๆ ในการทำงานประเมินผล ตลอดจนดูแลปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในระหว่างประเมินผล เพื่อที่จะได้ แก้ไขได้ทันที

จำเนียร ศิลปะอาษา (2540: 20) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ชนิดแต่ละชนิดก็มีส่วนประกอบย่อยได้แก่

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (decision making) ประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอน คือ ริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจปฏิบัติการ
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (implementation) ประกอบด้วยการสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหาร และการประสานความร่วมมือ
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (benefits) ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ ผลประโยชน์ทางสังคม หรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (evolution)

ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543: 143) กล่าวถึงกระบวนการมีส่วนร่วมโดยทั่วไปดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชนเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนได้ร่วมกันเรียนรู้สภาพของชุมชน การดำเนินชีวิต ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการทำงาน และร่วมกันค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผน มีการรวมกลุ่มอภิปราย และแสดงความคิดเห็นเพื่อกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงาน และทรัพยากรที่จะต้องใช้
3. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนา โดยการสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ แรงงาน เงินทุน หรือเข้าร่วมบริหารงาน และใช้ทรัพยากร การประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก
4. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ทั้งด้านวัตถุ และจิตใจ โดยอยู่บนพื้นฐานของเท่าเทียมกันของบุคคลและสังคม
5. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลการพัฒนา เพื่อที่จะแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ทันที

ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

โกวิท พวงงาม (2545: 8) ได้สรุปถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชน ในการพัฒนา ควรจะมี 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของแต่ละท้องถิ่น กล่าวคือ ถ้าหากชาวบ้านยังไม่สามารถทราบถึงปัญหาและเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหา ในท้องถิ่น

ของตนเป็นอย่างดีแล้ว การดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาของท้องถิ่นย่อม ไร้ประโยชน์ เพราะชาวชนบทจะไม่เข้าใจและมองไม่เห็นถึงความสำคัญของการดำเนินงานเหล่านั้น

2.การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม เพราะการวางแผนดำเนินงาน เป็นขั้นตอนที่จะช่วยให้ชาวชนบทรู้จักวิธีการคิด การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล รู้จักการ นำเอาปัจจัยข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน

3.การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน แม้ชาวชนบทส่วนใหญ่จะมีฐานะยากจน แต่ก็มีแรงงานของตนเองที่สามารถใช้เข้าร่วมได้ การร่วมลงทุนและปฏิบัติงาน จะทำให้ชาวชนบทสามารถคิดต้นทุนดำเนินงานได้ด้วยตนเอง ทำให้ได้เรียนรู้การดำเนิน กิจกรรมอย่างใกล้ชิด

4.การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน ถ้าหากการติดตามงานและประเมินผลงานขาดการมีส่วนร่วมแล้วชาวชนบทย่อมจะไม่ทราบด้วยตนเองว่างานที่ทำ ไปนั้น "ได้รับผลดี" "ได้รับประโยชน์หรือไม่" อย่างไร การดำเนินกิจกรรมอย่างเดียวกันใน โอกาสต่อไป จึงอาจจะประสบความสำเร็จลำบาก

การมีส่วนร่วมในขั้นตอนของการพัฒนา 5 ขั้น ดังนี้

1.ขั้นมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในชุมชนตลอดจน กำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ

2.ขั้นมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่ใช้

3.ขั้นมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วม ในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วม บริหารงาน ประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

4.ขั้นการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนาหรือยอมรับ ผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

5. ขั้นการมีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นที่ประชาชนเข้าร่วม ประเมินว่าการพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด

ระดับของการมีส่วนร่วม

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2546: 17) ได้กล่าวถึงระดับของการมีส่วนร่วมตาม

หลักการทั่วไปว่าแบ่งเป็น 5 ระดับ คือ

1. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูล ของตน/ครอบครัว/ชุมชนของตน
2. การมีส่วนร่วมรับข้อมูลข่าวสาร
3. การมีส่วนร่วมตัดสินใจ โดยเฉพาะใน โครงการที่ตนมีส่วนได้เสีย โดย แบ่งเป็น

3 กรณีแล้วแต่กิจกรรมในตนอยู่ในขั้นตอนใดต่อไปนี้

- 3.1 คนมีน้ำหนักการตัดสินใจน้อยกว่าเจ้าของโครงการ
- 3.2 คนมีน้ำหนักการตัดสินใจเท่ากับเจ้าของโครงการ
- 3.3 คนมีน้ำหนักการตัดสินใจมากกว่าเจ้าของโครงการ

4. การมีส่วนร่วมทำ คือร่วมในขั้นตอนการดำเนินงานทั้งหมด

5. การมีส่วนร่วมสนับสนุน คืออาจไม่มีโอกาสร่วมทำ แต่มีส่วนร่วมช่วยเหลือ ในด้านอื่น ๆ นอกจากนี้ยังได้มีการแบ่งระดับของการมีส่วนร่วมเป็นระดับของการมีส่วนร่วม ตามแนวทางพัฒนาชุมชน เป็นการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยได้ แบ่งไว้ดังนี้

- 5.1 ร่วมค้นหาปัญหาของตนให้เห็นว่าสิ่งใดที่เป็นปัญหารากเหง้าของ

ปัญหา

- 5.2 ร่วมค้นหาสิ่งที่จำเป็นของตนในปัจจุบันคืออะไร

- 5.2.1 ร่วมคิดช่วยตนเองในการจัดลำดับปัญหา เพื่อจะแก้ไขสิ่งใด

ก่อนหลัง

- 5.2.2 วางแผนแก้ไขปัญหาเป็นเรื่อง ๆ

- 5.2.3 ร่วมระดมความคิด ถึงทางเลือกต่างๆ และเลือกทางเลือกที่

เหมาะสมเพื่อ แก้ไขปัญหาที่วางแผนนั้น

- 5.2.4 ร่วมพัฒนาเทคโนโลยีที่จะนำมาใช้

- 5.2.5 ร่วมดำเนินการแก้ไขปัญหานั้น ๆ

- 5.2.6 ร่วมติดตามการดำเนินงานและประเมินผลการดำเนินงาน

- 5.2.7 ร่วมรับผลประโยชน์/หรือร่วมเสียผลประโยชน์จากการ

ดำเนินงาน

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

หลักการสำคัญของการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนมี ดังนี้ (ชิต นิลพานิช และกุลธรน ธนาพงศธร. 2532 : 362)

1. หลักการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างทางราชการกับประชาชน โดยยึดถือความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อหน่วยงานหรือต่อบุคคล
2. หลักการจัดความขัดแย้ง ความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์และความคิด จะมีอิทธิพลต่อการดำเนินงานพัฒนาเป็นอย่างมากเพราะจะทำให้งานหยุดชะงักและล้มเหลว
3. หลักการสร้างอุดมการณ์และค่านิยมในด้านความขยัน ความอดทน การร่วมมือ การซื่อสัตย์ และการพึ่งตนเอง เพราะอุดมการณ์เป็นเรื่องที่จะจูงใจประชาชนให้ ร่วมสนับสนุนนโยบาย และเป้าหมายการดำเนินงาน และอาจก่อให้เกิดขวัญและกำลังใจ ในการปฏิบัติงาน
4. การให้การศึกษอบรมอย่างต่อเนื่องเป็นการส่งเสริมให้คนมีความรู้ความคิดของตนเอง ช่วยให้ประชาชนมั่นใจในตนเองมากขึ้น การให้การศึกษอบรมโดยให้ ประชาชนมีโอกาสทดลองคิด ปฏิบัติ จะช่วยให้ประชาชนสามารถคุ้มครองตนเองได้ รู้จักวิเคราะห์เห็นคุณค่าของงาน และนำไปสู่การเข้าร่วมในการพัฒนา
5. หลักการทำงานเป็นทีม สามารถนำมาใช้ในการแสวงหาความร่วมมือในการพัฒนาได้ดี
6. หลักการสร้างพลังชุมชน การรวมกลุ่มกันทำงานจะทำให้เกิดพลังในการทำงานและทำให้เกิดประสิทธิภาพ อนึ่ง สำนักมาตรฐานการศึกษา (2545: 118) ได้ กล่าวถึงยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 2 ประการคือ
 - 6.1 การจัดกระบวนการเรียนรู้ สามารถทำได้หลายวิธี ดังนี้
 - 6.1.1 จัดเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ของหมู่บ้านเพื่อทำความเข้าใจและเรียนรู้ร่วมกันในประเด็นต่าง ๆ
 - 6.1.2 จัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์หรือจัดทัศนศึกษาระหว่างกลุ่มองค์กร ต่าง ๆ ภายในชุมชนและระหว่างชุมชน
 - 6.1.3 แก่อบรมเพื่อพัฒนาทักษะเฉพาะด้านต่างๆ
 - 6.1.4 ลงมือปฏิบัติจริง
 - 6.1.5 ถ่ายถอดประสบการณ์และสรุปบทเรียนที่จะนำไปสู่การปรับปรุง กระบวนการทำงานที่เหมาะสม

6.2. การพัฒนาผู้นำเครือข่าย เพื่อให้ผู้นำเกิดความมั่นใจในความสามารถที่มี จะช่วยให้สามารถริเริ่มกิจกรรมการแก้ไขปัญหา หรือกิจกรรมการ พัฒนาได้ ซึ่งสามารถทำได้หลายวิธี ดังนี้

6.2.1 แลกเปลี่ยน เรียนระหว่างผู้นำทั้งภายในและภายนอกชุมชน

6.2.2 สนับสนุนการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนอย่างต่อเนื่อง และสนับสนุน ข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นอย่างต่อเนื่อง

6.2.3 แลกเปลี่ยนเรียนและดำเนินงานร่วมกันของเครือข่ายอย่างต่อเนื่องจะทำให้เกิดกระบวนการจัดการและจัดองค์กรร่วมกัน

กรรมวิธีในการมีส่วนร่วมของประชาชน

กรรมวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชน สามารถทำได้หลายวิธี ที่สำคัญมีดังต่อไปนี้ (โกวิท พวงงาม.2545 : 11)

1. การเข้าร่วมประชุมอภิปราย เป็นการเข้าร่วมอภิปรายหรือเนื้อหาสาระของแผนงานหรือโครงการพัฒนา เพื่อสอบถามความคิดเห็นของประชาชน
- 2.การถกเถียง เป็นการแสดงความคิดเห็นโต้แย้งตามวิถีทางประชาธิปไตยเพื่อให้ทราบถึงผลดี ผลเสียในกรณีต่าง ๆ โดยเฉพาะประชาชนในท้องถิ่นที่มีผลกระทบ ทั้งทางบวกและทางลบต่อความเป็นอยู่ของเขา
3. การให้คำปรึกษาแนะนำ ประชาชนต้องร่วมเป็นกรรมการในคณะกรรมการบริหาร โครงการเพื่อให้ความมั่นใจว่ามีเสียงของประชาชนที่ถูกละเลย เข้ามีส่วนร่วม รับรู้และร่วมในการตัดสินใจและการวางแผนด้วย
4. การสำรวจ เป็นวิธีการให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ อย่างทั่วถึง
5. การประสานงานร่วม เป็นกรรมวิธีที่ประชาชนเข้าร่วมตั้งแต่การคัดเลือกตัวแทนของกลุ่มเข้าไปเป็นแกนนำในการจัดการหรือบริหาร
6. การจัดทัศนศึกษา เป็นการให้ประชาชนได้เข้าร่วมตรวจสอบข้อเท็จจริง ณ จุดดำเนินการ ก่อนให้มีการตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง
7. การสัมภาษณ์หรือพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับผู้นำ รวมทั้งประชาชนที่ได้รับผลกระทบเพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นและความต้องการที่แท้จริงของท้องถิ่น

8. การไต่สวนสาธารณะ เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นต่อนโยบาย กฎ ระเบียบในประเด็นต่าง ๆ ที่จะมีผลกระทบต่อประชาชน โดยรวม

9. การสาธิต เป็นการใช้เทคนิคการสื่อสารทุกรูปแบบเพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารให้ประชาชนรับทราบอย่างทั่วถึงและชัดเจนอันจะเป็นแรงจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วม

10. การรายงานผล เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทบทวนและสะท้อนผลการตัดสินใจต่อโครงการอีกครั้งหนึ่ง หากมีการเปลี่ยนแปลงจะได้แก้ไขได้ทันเวลาที่ทฤษฎีการมีส่วนร่วม

ซานิตซ์ บัญชู (2530: 7) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของ ประชาชนไว้ กล่าวคือ ชุมชนใดที่ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมมากเท่าใด ก็จะทำให้การพัฒนาชุมชนนั้นสามารถเป็นไปได้โดยสะดวกและสามารถดำเนิน ไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ได้ ทั้งนี้โดยมีความเชื่อพื้นฐานที่ว่า คนมีศักยภาพในการเปลี่ยนแปลง คุณค่าของความคิดและสมรรถภาพของคนเรานั้นจะไม่มี ความหมาย ถ้าหากขาด การมีส่วนร่วมกับบุคคลอื่นกระบวนการมีส่วนร่วม

การแบ่ง กระบวนการการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมคานการวางแผน
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ
3. การมีส่วนร่วมในการจัดสรรผลประโยชน์
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วม

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา ซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านอธิบายถึงปัจจัยที่ส่งผลให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วม เช่น อรรถพร อุ๋นออก (2538: 18) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเกิดจากแนวความคิดสำคัญ 3 ประการคือ

1. ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ซึ่งบังเอิญป้องกันกลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลของส่วนรวม

2. ความเคียดแค้นและความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ผลักดันให้มุ่งไปสู่การรวมกลุ่ม วางแผนและลงมือกระทำกรร่วมกัน

3. การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนในทิศทางที่พึงปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดความคิดริเริ่มการกระทำที่สนองตอบความคิดเห็นของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

อัญญา นิตินุณ (2543: 24) ได้สรุปปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการพัฒนาชุมชน 5 ประการคือ ทางด้านกายภาพและชีวภาพ ทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม นอกจากนี้ปัจจัยที่มีอิทธิพลทำให้ประชาชนไม่มีส่วนร่วมในการพัฒนาทั้งหลายได้แก่

1. อายุและเพศ
2. สถานภาพในครอบครัว
3. ระดับการศึกษา
4. สถานภาพทางสังคม
5. อาชีพ
6. รายได้และทรัพย์สิน
7. ระยะเวลาที่อยู่ในชุมชนและระยะเวลาที่อยู่ในโครงการ
8. พื้นที่ดินที่ถือครองและสถานภาพการทำงาน

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543: 152) ได้สรุปปัจจัยที่เสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาแบ่งออกเป็น 4 กลุ่มคือ

1. ปัจจัยด้านกลไกของรัฐ โดยรัฐจะต้อง
 - 1.1 การกำหนดนโยบายจะต้องคำนึงถึงความแตกต่างของวัฒนธรรมในท้องถิ่น
 - 1.2 สนับสนุนกิจกรรมที่มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการเมือง
 - 1.3 การสร้างช่องทางในการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน โดยระบบต่างๆ ของราชการจะต้องเอื้ออำนวยและเพิ่มโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม
 - 1.4 มีการติดตามประเมินผลและการให้การสนับสนุนในภายหลัง
2. ปัจจัยด้านประชาชน โดยประชาชนในชุมชนจะต้อง
 - 2.1 มีความรู้ ความเข้าใจ และมีประสบการณ์ในการทำงานพัฒนา
 - 2.2 เป็นฝ่ายตัดสินใจ ริเริ่มกิจกรรมและรับผลประโยชน์
 - 2.3 เป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม หรือเป็นผู้นำท้องถิ่น
 - 2.4 มีการติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่หรือหน่วยงานอื่นๆ
 - 2.5 ได้รับการฝึกอบรมการศึกษาดูงานและรับรู้ข้อมูลข่าวสารต่างๆ

อย่างต่อเนื่อง

3. ปัจจัยด้านนักพัฒนา โดยนักพัฒนาต้อง

3.1 ศึกษาชุมชนเพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลพื้นฐาน และได้เรียนรู้สภาพแวดล้อมต่างๆ ด้านในชุมชน

3.2 มีความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหาของกระบวนการมีส่วนร่วม

3.3 เป็นผู้สนับสนุนด้านการศึกษาและให้ข้อมูลข่าวสารวิทยาการใหม่ๆ วัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นและประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

3.4 มีความจริงใจและมีความผูกพันกับท้องถิ่นเพื่อให้ประชาชนเชื่อถือและศรัทธา

3.5 ดำเนินงานพัฒนาที่มีความเหมาะสม และสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น

4. ปัจจัยการจูงใจ

4.1 การได้รับผลประโยชน์จากการได้เข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา

4.2 โครงการพัฒนาตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน

ไพบูลย์ เจริญทรัพย์ (2534: 39) กล่าวว่า การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการพัฒนาจะต้องมีปัจจัยที่เอื้ออำนวยหรือมีส่วนร่วมผลักดันให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชน โดยมีปัจจัยสำคัญคือ

1. ด้านนักพัฒนา โดยนักพัฒนาจะต้องมีความเข้าใจในเนื้อหาและกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมของประชาชน

2. ด้านประชาชน โดยประชาชนต้องเป็นผู้ตัดสินใจเริ่มกิจกรรมของตนเอง

3. การได้รับการสนับสนุนจากภายนอกในด้านต่างๆ เช่น เทคนิควิทยาการ ข้อมูลข่าวสาร การประสานงาน และอุปกรณ์ที่จำเป็น

อकिन รพีพัฒน์ (2531: 57-59) กล่าวในลักษณะเดียวกันว่านักพัฒนาจะต้องมีบทบาทเป็นผู้สนับสนุนข่าวสาร และเทคโนโลยีให้กับชุมชน นอกจากนี้จะต้องคำนึงถึงโครงสร้างอำนาจของผู้นำท้องถิ่นและประโยชน์ด้วย สำหรับ กาญจนา แก้วเทพ (2530: 217-218) กล่าวว่า ปัจจัยของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทขึ้นอยู่กับ

1. ความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองสามารถที่จะช่วยตนเองพร้อมกับการช่วยเหลือผู้อื่นได้ และจำเป็นต้องแสดงศักยภาพเข้าร่วมต่อการพัฒนา

2. โครงสร้างเศรษฐกิจต่างๆ ที่มีเงื่อนไขแบบเศรษฐกิจเป็นข้อเรียกร้องเบื้องต้น (Requirement) จะทำให้คนจนไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ และวิธีการแสดงออกในรูปแบบตาม ประเพณีมาใช้ในการพัฒนา

3. หน่วยครอบครัวมีความเข้าใจในเรื่องของการมีส่วนร่วมจะมีผลต่อการมีส่วนร่วม และการควบคุมจากเบื้องล่าง (Control from below) มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างต่อเนื่องซึ่งก็คือพลังงานทางสังคม อันได้แก่มาตรการทางสังคม วัฒนธรรม ศาสนา

4. การให้อิสระแก่กลุ่มชาวบ้านที่จะร่วมตัดสินใจด้วยกันในกิจกรรมต่างๆ จะสร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพที่มีอยู่ในตัวเองให้เกิดขึ้นในหมู่บ้าน

5. การตัดสินใจร่วมกลุ่มไม่ได้เป็นหลักการตามเหตุผลของการเก็งกำไร ผลประโยชน์สูงสุดทางวัตถุ หากแต่ตัดสินใจเข้าร่วมบนพื้นฐานคุณค่าอย่างอื่น ผลประโยชน์ทาง วัตถุเป็นสิ่งที่ตามมา

ปัจจัยการจูงใจพื้นฐานเพื่อการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 3 ประการคือ

1. ปัจจัยของสิ่งจูงใจ ชาวชนบทจะเข้าร่วมในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง ทั้งในแง่ การร่วมแรง ร่วมทรัพยากรหรืออื่นๆ นั้นจะมีเหตุผลจูงใจ 2 ประการ คือ การมองเห็นว่าตนจะได้ ผลประโยชน์ตอบแทนในสิ่งที่ตนทำไป ซึ่งถือเป็นเรื่องของการกระตุ้นให้เกิดสิ่งจูงใจประการที่ สองการที่ได้รับการบอกกล่าวหรือชักชวนจากเพื่อนให้เข้าร่วมโดยมีสิ่งจูงใจเป็นตัวนำซึ่งถือเป็น เรื่องของการก่อให้เกิดสิ่งจูงใจ

2. ปัจจัยโครงสร้างของช่องทางในการเข้ามีส่วนร่วม แม้ว่าชาวชนบทเป็นจำนวนมากจะเป็นประโยชน์ของการเข้าร่วมในกิจกรรมพัฒนา แต่ก็ไม้อาจจะเข้าร่วมกิจกรรมไว้เนื่องจาก การเข้ามามีส่วนร่วมกันนั้นมิได้มีการจัดรูปแบบความสัมพันธ์ที่เหมาะสม เช่น ภาวะผู้นำ กฎระเบียบแบบแผน ลักษณะการทำงาน เงื่อนไขการเข้าร่วม เป็นต้น ดังนั้นพื้นฐานทางด้าน โครงสร้างของช่องทางในการเข้าร่วมจึงควรมีลักษณะดังนี้คือ

2.1 เปิดโอกาสให้ทุกๆ คนและทุกๆ กลุ่มในชุมชนมีโอกาสเข้าร่วมใน การพัฒนาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง โดยการเข้าร่วมอาจจะอยู่ในรูปของการมีตัวแทนหรือการเข้า ร่วมโดยตรง

2.2 ควรมีเวลากำหนดที่ชัดเจน เพื่อเข้าร่วมจะสามารถกำหนดเงื่อนไข ของตนเองได้ตามสภาพเป็นจริงของคน

2.3 กำหนดลักษณะของกิจกรรมที่แน่นอนว่าจะทำอะไร

3. ปัจจัยอำนาจในการส่งเสริมกิจกรรมของการมีส่วนร่วม โดยปรกติที่ผ่านมา ในกิจกรรมหนึ่งๆ แม้ว่าประชาชนจะเห็นด้วยได้มีโอกาสเข้าร่วมก็ไม่อาจจะกำหนดเป้าหมาย

วิธีการหรือผลประโยชน์ของกิจกรรมแต่ขึ้นอยู่กับกำหนัดและการจัดสรรของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งไม่อาจจะก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมที่แท้จริง

ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนไม่อาจมองเพียงปัจจัยใดปัจจัยหนึ่ง การจะให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมต้องพิจารณาปัจจัยที่เกี่ยวข้องหลายๆ ด้านเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

การมีส่วนร่วมเกิดจากแนวความคิดสำคัญ 3 ประการคือ

1. ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลส่วนบุคคล ซึ่งบังเอิญเห็นพ้องต้องกัน กลายเป็นความสนใจและความกังวลของส่วนร่วม
2. ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกัน ที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ผลักดันให้มุ่งไปสู่การรวมกลุ่ม การวางแผนและลงมือกระทำร่วมกัน
3. การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนในทิศทางที่พึงปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดความคิดริเริ่มกระทำที่สนองตอบความคิดเห็นของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

อัญชานา นิติคุณ (2543: 24) ได้สรุปปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนมี 5 ประการดังนี้

1. ปัจจัยทางกายภาพและชีวภาพ
2. ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ
3. ปัจจัยทางด้านการเมือง
4. ปัจจัยทางด้านสังคม
5. ปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม

ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนไม่อาจมองปัจจัยเพียงปัจจัยใดปัจจัยหนึ่ง การจะให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมต้องพิจารณาปัจจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมดเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

การมีส่วนร่วมของราษฎรนั้นมีปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ สังคม และจิตวิทยา ผลการวิจัยของ นำชัย ทุนผล (2529: 118) พบว่าการมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาผู้นำท้องถิ่นของประชาชน จะมีความสัมพันธ์ในทางตรงกับสถานภาพทางเศรษฐกิจและจิตวิทยาของประชาชนเอง ถ้าประชาชนเข้าร่วมประชุมวางแผนในหมู่บ้านบ่อยขึ้น จะมีผลให้มามีบทบาทและมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาเพิ่มขึ้น การสร้างองค์การประชาชนในชุมชน เพื่อให้ประชาชนรู้จักการวางแผน และปฏิบัติตามแผนด้วยตนเอง จะก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของนำมา

ซึ่งความร่วมมือ ร่วมใจกันทำงานในกิจกรรมที่กำหนดไว้ให้บรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ในการตรวจเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่าปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้คือ

อายุ

อายุเป็นปัจจัยสำคัญหนึ่งที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม จากผลการศึกษาของ Jerusalem (1979 อ้างใน นำชัย ทุนผล, 2529: 10) พบว่า อายุของประชากรมีส่วนเกี่ยวข้องกับระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างยิ่ง นั่นคือบุคคลที่มีอายุมากขึ้น และเป็นสมาชิกของกลุ่มทางสังคม จะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของโครงการมากกว่าบุคคลที่มีอายุน้อย และไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่ม ซึ่งสอดคล้องกับ ศิริวรรณ วงษ์สมบัติ (2533: 62) พบว่าอายุมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมอย่างมีนัยสำคัญ เพราะผู้ที่มีอายุมากขึ้นต้องการการทำงานเพื่อส่วนรวม และต้องการเพื่อนในการพบปะสังสรรค์ในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของประจักษ์ สีหราช (2534: 89) กล่าวว่า อายุมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ผู้ให้ข้อมูลที่มีอายุมากขึ้น ย่อมส่งผลให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ มากขึ้น และ พบว่าอายุมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ

ระดับการศึกษา

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (2525: 486) ได้สรุปว่าถ้าประชาชนมีความรู้สูงขึ้น จะส่งผลต่อการพัฒนาตนเองให้สูงขึ้นด้วย ในทำนองเดียวกัน บุญสม วราเอกศิริ (2539: 163) ระดับการศึกษาสูงจะสนใจอ่านข่าวสารมากกว่า ถ้าระดับการศึกษาดำก็จะอ่านไม่ออกและอธิบายเข้าใจยาก ลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้อาจมีผลต่อการมีส่วนร่วม ดังเช่น ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนได้แก่ อายุ การศึกษา อาชีพ และรายได้ ซึ่งผลการศึกษานี้ขัดแย้งกับผลการศึกษาของ

จิรายุ ทองขาวอ่อน (2537: 36) ศึกษาการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตร กล่าวคือ เพศ และระดับการศึกษา ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรแต่อย่างใด

ขนาดของครอบครัว

ขนาดของครอบครัวมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกิจกรรมกลุ่มเกษตรกร ซึ่งผลการศึกษาของกองการวิจัยและประเมินผล กรมการพัฒนาชุมชน (2529: 93) เสนอว่า เกษตรกรที่มีขนาดของครอบครัวขนาดเล็ก จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมสหกรณ์การเกษตร โดยเฉพาะการเข้าร่วมประชุมสหกรณ์มากกว่าเกษตรกรที่มีขนาดของ

ครอบครัวขนาดใหญ่ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ สุภาพ ยาวิชัย (2534 : 93) ที่พบว่าเกษตรกรที่มีครอบครัวขนาดเล็กจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมสหกรณ์การเกษตรมากกว่าเกษตรกรที่มีครอบครัวขนาดใหญ่

การถือครองที่ดิน

อนงค์ เกิดสาลี (2521 : 11) ได้วิจัยการยอมรับวิทยาการแผนใหม่ของเกษตรกรในหมู่บ้านปากปราน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้สรุปว่าเกษตรกรที่มีขนาดพื้นที่ถือครองต่างกัน จะยอมรับวิทยาการแผนใหม่ต่างกัน ในขณะที่ บุญสม วราเอกศิริ (2539 : 163) ได้รายงานว่ หากมีที่ดินพอสมควรหรือขนาดใหญ่พอที่จะขยายงานได้ก็จะรับได้ดี แต่ถ้าไม่มีที่ดินหรือมีจำกัดจะขยายต่อก็ไม่ได้ การยอมรับสิ่งใหม่ ๆ ก็จะลดน้อยลง ซึ่งลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้อาจจะมีผลต่อการมีส่วนร่วม

รายได้

นำชัย ทุนผล (2529 : 10) รายงานว่า รายได้ของประชาชนมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของการพัฒนาหมู่บ้าน ผู้ที่มีรายได้มากกว่าจะพัฒนาตนเองในด้านความรู้และยอมรับในวิชาชีพที่โครงการพัฒนานำไปแพร่กระจายได้ดีกว่า หมู่บ้านที่มีผู้มีรายได้น้อยกว่าและคณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งมีรายได้สูงจะมีความรับผิดชอบในหน้าที่การทำงานพัฒนาสาธารณูปโภคของชุมชนสูง ซึ่งในทำนองเดียวกัน การศึกษาของ ศิริวรรณ วงษ์สมบัติ (2533: 62) พบว่ารายได้มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในกิจกรรม ทั้งนี้เนื่องจากผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดีย่อมมีเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง ในทางชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับนับถือและได้รับการยกย่องในสังคม

การได้รับข้อมูลข่าวสาร

ชูชีพ ใจมั่น (2537: 52) กล่าวว่า ประชาชนที่มีการคมนาคมสะดวก มีไฟฟ้าใช้ สามารถรับฟังข่าวสารจากวิทยุ โทรทัศน์ และสื่อสารมวลชนอื่น ๆ ซึ่งมีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

ตำแหน่งทางสังคม

นภา ชมไพบูลย์ (2530 : 2) ได้ศึกษาพบว่า ประชานและกรรมการกลุ่มเกษตรกรจะมีส่วนร่วมในการเป็นผู้ตัดสินใจเลือกแนวทางการดำเนินงานในการพัฒนาชนบทเป็นส่วนใหญ่ใน

ขณะที่การศึกษาของ เอกชัย ตั้งบริบูรณ์รัตน์ (2545: 36) ในด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ พบว่า ปัจจัยที่จูงใจให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมมากที่สุด คือ ตำแหน่งทางสังคม และผู้ที่จูงใจให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมมากที่สุด คือกำนัน ในขณะที่การศึกษาของ สุรัสวดี หุ่นพยนต์ (2548 : 56) พบว่าตำแหน่งทางสังคมเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชน เนื่องจากประชาชนเข้าใจผิดคิดว่ากิจกรรมการพัฒนาเป็นเรื่องของผู้เฒ่า

การติดต่อกับเจ้าหน้าที่

ความสัมพันธ์ของเกษตรกรกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรเป็นปัจจัยที่สำคัญมาก ซึ่ง นำชัย ทนุผล และสุนิลา ทนุผล (2532: 9) พบว่า การติดต่อระหว่างเกษตรกรกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรเป็นปัจจัยที่สำคัญที่มีผลให้เกษตรกรเกิดการรับรู้ต่อนวัตกรรมในทางที่ดี และมีการตื่นตัวรับข่าวสาร ทำให้เกิดทัศนคติที่ดีต่อวิทยาการใหม่ ๆ ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า ความถี่ในการติดต่อระหว่างเจ้าหน้าที่กับเกษตรกรยิ่งมากขึ้นเท่าไร เกษตรกรจะมีแนวโน้มในการยอมรับสิ่งทีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรนำไปเผยแพร่มากขึ้น ในขณะที่ นำชัย ทนุผล และสุนิลา ทนุผล (2532 : 9) เสนอว่า ปัจจัยการติดต่อกับเจ้าหน้าที่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญประการหนึ่งต่อการเข้าร่วมในการดำเนินงานตามโครงการของเกษตรกร

ประสบการณ์การฝึกอบรม

นำชัย ทนุผล และสุนิลา ทนุผล (2532: 8) กล่าวว่า การให้การศึกษาแก่บุคคลเป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมมนุษย์ ความสามารถและทักษะ ความรับผิดชอบและความเอาใจใส่ และการศึกษายังเป็นการเพิ่มสถานภาพทางสังคมของบุคคลด้วย ซึ่งมีผลให้บุคคลติดต่อกับผู้อื่นได้ด้วยความมั่นใจมากขึ้น กล่าวแลกเปลี่ยนความสนใจของผู้อื่นด้วย เกษตรกรที่เข้าร่วมฝึกอบรม และสัมมนาทางการเกษตร และเยี่ยมชมแปลงสาธิตจะมีแนวโน้มในการยอมรับนวัตกรรมมากขึ้น กล่าวได้ว่า เกษตรกรที่มีประสบการณ์ในการเข้ารับการฝึกอบรม ซึ่งจัดโดยหน่วยงานพัฒนาบ่อยครั้ง จะมีแนวโน้มที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในงานส่งเสริมการเกษตรมากยิ่งขึ้น ในทำนองเดียวกัน ศิริวรรณ วงศ์สมบัติ (2533: 63) ได้กล่าวไว้ว่า “ประสบการณ์การฝึกอบรมมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่ม เพราะผู้ที่เข้าร่วมทำการฝึกอบรมบ่อยครั้งย่อมมีความรู้และวิธีการใหม่ ๆ โดยใช้ประสบการณ์ในการฝึกอบรม เป็นหลักในการดำเนินการการเข้าอบรมบ่อย ๆ เป็นการเพิ่มพูนความรู้ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ความเข้าใจอันดี ความต้องการที่ถูกต้อง และความชำนาญแก่ผู้ที่เข้ารับการฝึกอบรม”

การเป็นสมาชิกกลุ่ม

การศึกษาของ วัลภา หยุทอง (2535: 64) พบว่า เกษตรกรที่มีการรวมกลุ่มมีแนวโน้มในการยอมรับเครื่องจักรและการทำงานสองครั้งเร็วกว่าเกษตรกรที่ไม่มีการรวมกลุ่มซึ่งอาจจะส่งผลต่อการมีส่วนร่วม ในขณะที่ สุวรรณิ กงทอง (2536 : 3) ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชายเลนชุมชนในท้องถิ่นอำเภอเสีเกา จังหวัดตรัง พบว่าการเป็นสมาชิกกลุ่มมีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมของป่าชายเลนชุมชน

สำหรับการศึกษาของอังคณา ลิมานนท์วราไชย (2525: 65) พบว่า การเป็นสมาชิกสหกรณ์ได้ใช้วิทยากรแผนใหม่มากกว่าผู้ไม่เป็นสมาชิก ซึ่งลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้อาจส่งผลต่อการมีส่วนร่วม

มาตรวัดการมีส่วนร่วมของประชาชน

การที่ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมหรือไม่นั้นมาตรวัดปริมาณหรือคุณภาพของการมีส่วนร่วมเป็นสิ่งสำคัญที่ไม่อาจมองข้าม จำเนียร ศิลปอาษา (2540: 22-24) กล่าวถึงมาตรวัดการมีส่วนร่วมโดย ได้เสนอมาตรวัดระดับแรกของการจำแนกว่า การกระทำอะไรจึงจะถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมหรือไม่พอสรุปประเด็นได้ 3 ประการคือ

1. การกระทำโดยแต่ละบุคคล มิใช่เป็นการกระทำโดยกลุ่มซึ่งอาจทำให้การวิเคราะห์หรือได้ข้อมูลที่ไม่ถูกต้องเพราะการแสดงออกของแต่ละบุคคลในกระบวนการมีส่วนร่วม นั้นจะเห็นได้ถึงค่านิยม ความรับรู้ และพฤติกรรมของแต่ละบุคคล กล่าวคือ กริยาที่ถือว่าเป็นส่วนร่วมก็คือกริยาที่มีการแสดงต่อผลของการกระทำนั้น โดยตรงของแต่ละบุคคล

2. ความหนาแน่นของการกระทำซึ่งแสดงออกโดยการร่วมกระทำที่บ่อยครั้ง ระยะเวลาของกิจกรรมที่ยาวนานหรือมีความผูกพัน และมีแรงจูงใจการกระทำ

3. คุณภาพของการเข้าร่วม ซึ่งดูจากผล และผลกระทบของการกระทำในเบื้องต้น ความรับผิดชอบ การตัดสินใจ การเปิดกว้างยอมรับความสามารถ และความคิดเห็นมีการทำการประเมินผล

8. การควบคุมโดยประชาชน (citizen control) 7. การมอบอำนาจ (delegated power) 6. การมีส่วนร่วม (partnership)	ระดับที่อำนาจเป็นของประชาชน (degree of citizen power)
5. การปลอบประโลม (placation) 4. การได้รับการปรึกษาหารือ (consultation) 3. การได้รับแจ้งข่าวสาร (information)	ระดับของสัญลักษณ์
2. การถูกบำบัดรักษา (therapy) 1. การถูกจัดการ (manipulation)	ระดับที่ไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วม (non participation)

ภาพ 2 บันได 8 ขั้นของการมีส่วนร่วม

ส่วน Amstein (1969 : 143) ได้เสนอในรูปแบบที่เรียกว่า “บันได 8 ขั้นของการมีส่วนร่วม” ว่าการช่วยลดความสับสนของการมีส่วนร่วมอันเป็นการช่วยการวิเคราะห์ผลในขั้นสุดท้าย โดยระดับขั้นทั้ง 8 นี้ยังแยกได้เป็นการมีส่วนร่วม 3 ระดับดังนี้

จากระดับล่างของบันไดคือ 1) การถูกจัดการ ถูกเชิญให้ทำ และ 2) การถูกบำบัด ทั้ง 2 ขั้นนี้ถือว่าไม่เป็นการมีส่วนร่วม ซึ่งประชาชนไม่สามารถมีส่วนร่วมในการวางแผนหรือกำหนดโครงการได้ แต่สำหรับผู้ถืออำนาจนั้นจะใช้การศึกษาและเชี่ยวชาญของผู้เข้าร่วม ระดับกลางของบันไดคือ 3) การได้รับแจ้งข่าวสาร และ 4) การได้รับการปรึกษาหารือซึ่งเป็นระดับของสัญลักษณ์ที่ผู้ถืออำนาจจะเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมได้และคิดแต่จะไม่มีอำนาจการกระทำใดๆ

ซึ่งมีขั้นที่ 5) คือการปลอบประโลมเป็นขั้นสูงสุดของระดับการเป็นสัญลักษณ์โดยผู้มีอำนาจรู้ถึงสิทธิในการตัดสินใจแต่ได้จำกัดอำนาจนั้นไว้ และระดับสูงของบันได คือ 6) การมีส่วนร่วมประชาชนสามารถเจรจาต่อรองและจัดการในการสับเปลี่ยนกับผู้ถืออำนาจเดิมขั้นสูงสุดของบันได คือ 7) การมอบอำนาจ และ 8) การควบคุมโดยประชาชนจะสามารถใช้อำนาจในการตัดสินใจ และการจัดการโดยสมบูรณ์

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปรีชา สุกใส (2541) ได้ทำ การศึกษาปัจจัยบางประการที่มีผลทำให้ชาวสวนยอมรับวิทยาการเกษตรแผนใหม่ โดยศึกษาเฉพาะกรณีชาวสวนตำบลไม้เค็ด อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรีพบว่า ลักษณะทางสังคมของชาวสวน ได้แก่ อายุ ระดับการศึกษา การติดต่อกับชุมชน การติดต่อกับบุคคลในชุมชน ของชาวสวนมีความสัมพันธ์กับการยอมรับวิทยาการเกษตรแผนใหม่ ของชาวสวนโดยชาวสวนที่มีอายุน้อย มีระดับการศึกษาสูง มีการติดต่อกับนอกชุมชนและบุคคลในชุมชนมากจะมีการยอมรับวิทยาการเกษตรแผนใหม่มากกว่าชาวสวนที่มีลักษณะตรงกันข้าม

ปัญญา เลิศไกร (2524) ได้ทำ การศึกษาการยอมรับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชาวมุสลิม : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านปากน้ำใหม่ ตำบลท่าศาลา อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยศึกษาจากหัวหน้าครอบครัวชาวมุสลิมที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในหมู่บ้านปากน้ำใหม่ ตำบลท่าศาลา จำนวน 79 คน พบว่าลักษณะการยอมรับ การติดต่อสื่อสารกับบุคคลภายนอก หรือสื่อการเปลี่ยนแปลง ระดับการศึกษา ฐานะทางเศรษฐกิจ ฐานะทางสังคมและความเคร่งครัดทางศาสนาของหัวหน้าครอบครัวไม่มีความสัมพันธ์ กับการยอมรับการเปลี่ยนแปลงทางการแต่งกาย อนามัยแผนใหม่และการศึกษา

บุลศักดิ์ โพธิเจริญ (2528) ได้ทำ การศึกษาการยอมรับการทำ นาหว่านน้ำตามแผนใหม่ของเกษตรกรผู้นำ จังหวัดสิงห์บุรี พบว่าลักษณะเกษตรกรผู้นำ ด้านสังคมเศรษฐกิจแตกต่างกันได้แก่อายุ การศึกษา ฐานะทางสังคม การถือครองที่ดิน การติดต่อกับชุมชนภายนอก และการได้รับข่าวสารมีผลทำให้อัตราการยอมรับการทำ นาหว่านน้ำตามแผนใหม่แตกต่างกัน

พิสมัย กระแสร์อินทร์ (2515: 19-144) ได้ทำ การศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการยอมรับการปลูกพืชหมุนเวียนของเกษตรกรจังหวัดศรีสะเกษ พบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการยอมรับจะแตกต่างกันออกไป กล่าวคืออิทธิพลเกี่ยวกับคุณลักษณะของเกษตรกร เช่น อายุต่ำกว่าระดับการศึกษาสูงกว่า การประกอบอาชีพหลายชนิด มีประสบการณ์ปลูกพืชหมุนเวียนมากกว่า รายได้และฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่า การเข้าร่วมกิจกรรมสังคม และจำนวนความถี่ในการติดต่อกับโลกภายนอกมากกว่า จะมีอิทธิพลต่อการยอมรับมากที่สุด ส่วนอิทธิพลที่รองลงมาก็คืออิทธิพลเกี่ยวกับคุณลักษณะของพนักงานส่งเสริมและคุณลักษณะของเทคโนโลยีต่าง ๆ ตามลำดับ

สาโรจน์ แผงยัง (2541, 24) ได้ศึกษาปัจจัยเชิงสาเหตุที่ส่งผลต่อการยอมรับนวัตกรรมและเทคโนโลยีทางการศึกษาของนักฝึกอบรมในประเทศไทย วิธีการศึกษาใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นสมาชิกของสมาคมนักฝึกอบรมแห่งประเทศไทยจำนวน 304

คน ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยเชิงสาเหตุด้านพฤติกรรมการสื่อสาร ทักษะคิดและแรงจูงใจมีอิทธิพลโดยตรงต่อการยอมรับนวัตกรรมและเทคโนโลยีการศึกษา ส่วนปัจจัยเชิงสาเหตุด้านคุณลักษณะส่วนตัว คุณลักษณะองค์การมีอิทธิพลทางอ้อมต่อการยอมรับนวัตกรรมและเทคโนโลยีการศึกษา โดยมีอิทธิพลผ่านตัวแปรความรู้ที่สนคิดและแรงจูงใจ

วีรยุทธ บุญยะไวโรจน์ (2541, 24) ได้ศึกษาระดับการยอมรับนวัตกรรมและการรับรู้คุณค่าของนวัตกรรมการเรียนการสอนคณิตศาสตร์ของครูคณิตศาสตร์ระดับ

มัธยมศึกษาเขตกรุงเทพมหานคร วิธีการศึกษาใช้แบบสอบถามในการเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นครูผู้สอนคณิตศาสตร์ใน โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขต กรุงเทพมหานคร จำนวน 259 คน ผลการศึกษาพบว่า

1. ระดับการยอมรับ นวัตกรรมการเรียนการสอนคณิตศาสตร์ของครูคณิตศาสตร์รวมทุกด้านอยู่ในระดับการตัดสินใจ

2. การรับรู้คุณค่าของนวัตกรรมการเรียนการสอนคณิตศาสตร์ของครูคณิตศาสตร์รวมทุกด้านอยู่ในระดับปานกลาง

3. ครูคณิตศาสตร์ที่มีเพศต่างกัน อายุต่างกัน ระยะเวลาทำการสอนต่างกัน มีระดับการยอมรับนวัตกรรมการเรียนการสอนคณิตศาสตร์ไม่แตกต่างกัน ส่วนครูคณิตศาสตร์ที่มีระดับการศึกษาต่างกัน การผ่านการฝึกอบรมต่างกัน มีการยอมรับนวัตกรรมการเรียนการสอนคณิตศาสตร์แตกต่างกันที่ระดับความมีนัยสำคัญทางสถิติ 0.05

4. ครูคณิตศาสตร์ที่มีเพศต่างกันระยะเวลาที่ทำการสอนต่างกันและผ่านการฝึกอบรมต่างกันมีการรับรู้คุณค่าของนวัตกรรมการเรียนการสอนคณิตศาสตร์ไม่แตกต่างกันส่วนครูคณิตศาสตร์ที่มีอายุต่างกัน และระดับการศึกษาต่างกัน มีการรับรู้คุณค่าของนวัตกรรมการเรียนการสอนคณิตศาสตร์แตกต่างกันที่ระดับความมีนัยสำคัญทางสถิติ 0.05

5. ครูคณิตศาสตร์ที่มีระดับการยอมรับนวัตกรรมการเรียนการสอนคณิตศาสตร์แตกต่างกันที่ระดับความมีนัยสำคัญทางสถิติ 0.05

จำเนียร ศิลปะอาษา (2540) ศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้นำคือผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านในการป้องกันและรักษาทรัพยากรธรรมชาติ อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลให้ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านมีส่วนร่วมในการป้องกันและรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และลักษณะการมีส่วนร่วมในการป้องกันและรักษาทรัพยากรธรรมชาติ พบว่า ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการป้องกันและรักษาทรัพยากรธรรมชาติ การรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับการป้องกันและรักษาทรัพยากรธรรมชาติ นั้นไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วม แต่ความคาดหวังถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากการมีส่วนร่วมนั้นมีผลต่อการมีส่วนร่วม

สกนธ์ จันทรักษ์ (2528) ศึกษาปัจจัยบางประการเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดตั้งศูนย์เยาวชนตำบล จังหวัดตรัง พบว่าหัวหน้าครัวเรือนที่ติดต่อกับผู้นำท้องถิ่นมาก จะมีส่วนร่วมในการจัดตั้งศูนย์เยาวชนตำบลมากกว่าหัวหน้าครัวเรือนที่มีการติดต่อกับผู้นำท้องถิ่นน้อย หัวหน้าครัวเรือนที่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องศูนย์เยาวชนตำบลมากจะมีส่วนร่วมในการจัดตั้งศูนย์เยาวชนตำบลมากกว่าหัวหน้าครัวเรือนที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องศูนย์ฯ

ธีระเดช พรหมวงศ์ (2540) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของเกษตรกรชาวเขาในการส่งเสริมการปลูก และผลิตกาแฟอราบิก้า ในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า เพศ เฒ่า ระดับการศึกษา รายได้ ตำแหน่งทางสังคม ความคาดหวังในผลประโยชน์ที่เข้าร่วมในโครงการส่งเสริม และการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริม มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรชาวเขาในการส่งเสริมการปลูก และผลิตกาแฟอราบิก้า

สุวิทย์ ม่วงเกษม (2540) ได้ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกิจกรรมสหกรณ์การเกษตรสันป่าตอง จำกัด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าขนาดเนื้อที่ถือครองที่ดินเพื่อการเกษตร และระยะเวลาการเป็นสมาชิกสหกรณ์ เป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกิจกรรมสหกรณ์ โดยพบว่าสมาชิกที่มีขนาดเนื้อที่ถือครองที่ดินเพื่อการเกษตรส่วนมากจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมสหกรณ์มากกว่า สมาชิกที่มีขนาดเนื้อที่ถือครองที่ดินเพื่อการเกษตรน้อย และสมาชิกที่มีระยะเวลาการเป็นสมาชิกมาก จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมสหกรณ์มากกว่าสมาชิกที่มีระยะเวลาการเป็นสมาชิกน้อย ส่วนปัจจัยที่เกี่ยวกับเพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ และความรู้ความเข้าใจในหลักวิธีการสหกรณ์ พบว่าเป็นปัจจัยที่ไม่มีผลต่อการมี

เฉลิมศักดิ์ บุญนำ (2543) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชน ของกลุ่มเกษตรกรสวนยางไม้เรียง พบว่า เพศ อายุ การเข้าร่วมกลุ่มมาก การฝึกอบรม และข้อมูลข่าวสาร มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกรสวนยางไม้เรียงในการพัฒนาชุมชน ส่วนรายได้ ระดับการศึกษา และขนาดของครอบครัว พบว่าไม่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วม

วันเพ็ญ วอกลาง (2534) ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก พบว่า การมีส่วนร่วมของเกษตรกรกลุ่มผู้ใช้น้ำในหมู่บ้านที่ใช้น้ำจากแหล่งน้ำที่ได้รับรางวัล และไม่ได้รางวัล ไม่มีความแตกต่างกัน นอกจากนี้ยังพบว่าบทบาทของกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำเพียงปัจจัยเดียวเท่านั้น ที่มีผลกระทบโดยตรงต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรกลุ่มผู้ใช้น้ำ ปัจจัยอื่น ๆ ไม่มีผลโดยตรงต่อการมีส่วนร่วมฯ และยังคงค้นพบต่อไปอีกว่า ปัจจัยการฝึกอบรม และการนิเทศงาน ส่งผลทางอ้อมต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรกลุ่มผู้ใช้น้ำ โดยผ่านตัวแปร บทบาทของกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำ จะเห็นได้ว่าการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กจะประสบ

ความสำเร็จ ต้องให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมมุ่งเพิ่มศักยภาพ และความสามารถของผู้นำท้องถิ่น โดยการให้การฝึกอบรม และติดตามการทำงานของผู้นำในเรื่องการดูแลและพัฒนาแหล่งน้ำ

ธวัชชัย วิสมล (2538) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาหมู่บ้านศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาหมู่บ้านคือ การรับรู้กับการมีส่วนร่วม ความคาดหวังถึงประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา ความไว้วางใจและเชื่อถือที่มีต่อผู้นำชุมชน โดยมีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกัน

นพพร เชื้อขำ (2531) ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกิจกรรมสหกรณ์การเกษตรเมืองมินบุรี จำกัด พบว่า สมาชิกที่มีการศึกษาสูง มีระยะเวลาในการเข้าร่วมสมาชิกสหกรณ์นาน ได้รับข่าวสารมากมีความรู้ความเข้าใจในหลักการสหกรณ์มาก และมีความคาดหวังประโยชน์จากสหกรณ์มากจะเข้าไปมีส่วนร่วมในการส่งเสริมกิจกรรมด้านต่างๆ ของทางสหกรณ์มาก สุเมธ แสงนิมมวล (2531: 32) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกสหกรณ์ในกิจกรรมหมู่บ้านแบบเคหบาล ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านสหกรณ์เคหสถานกรุงเทพร จำกัด โครงการ 4 พบว่าปัจจัยทางด้านอายุ สถานภาพทางสังคมและความรู้ความเข้าใจมีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการเข้าร่วมกิจกรรมก็เช่นกัน

ภาคสรุป

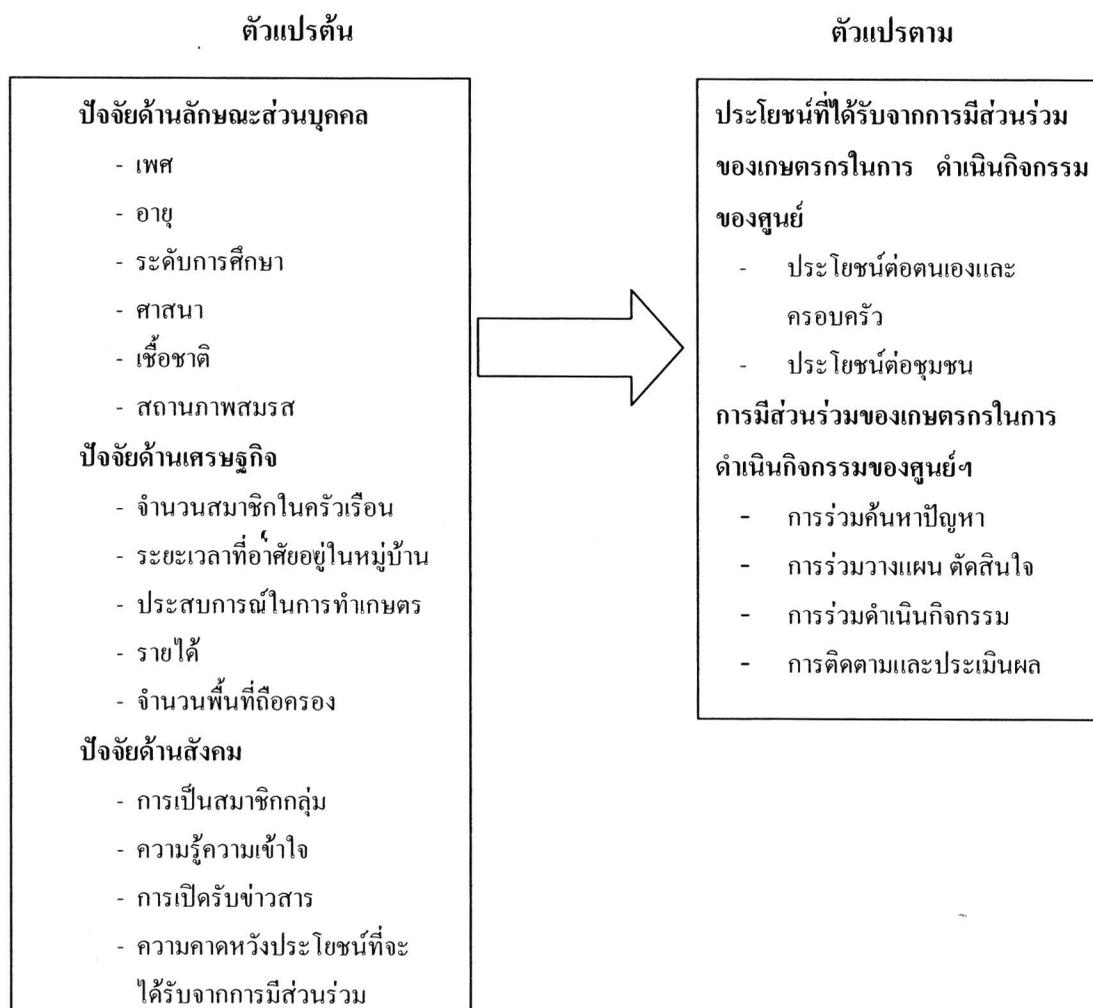
จากการตรวจสอบเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการดำเนินงานกิจกรรมของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงม่อนเงาะ สรุปแนวทางการวิจัยได้คือ

การดำเนินงานกิจกรรมของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงม่อนเงาะ จะบรรลุไปในทิศทางที่ตั้งเป้าหมายไว้ นั้นจำเป็นต้องให้เกษตรกรเข้าไปมีส่วนร่วมมากที่สุด นอกจากนั้นการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ จะเป็นเครื่องมือที่จะขับเคลื่อนให้เกษตรกรประสบความสำเร็จ หากศูนย์ฯ สามารถที่จะกระตุ้น จูงใจ ชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมได้มากก็จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาได้ดียิ่งขึ้น ยังจะส่งผลให้เกษตรกรพึ่งพาตนเองได้ เพื่อให้การดำเนินงานตรงกับความต้องการของเกษตรกร โดยจะต้องเข้าไปร่วมในเกือบทุกขั้นตอน ทั้งการวิเคราะห์ปัญหา การวางแผน การกำหนด กิจกรรมและติดตามผล ฉะนั้น การมีส่วนร่วมของเกษตรกรจึงเป็นปัจจัยที่จะทำให้ศูนย์ฯ มีการพัฒนาและสามารถช่วยเหลือเกษตรกรในพื้นที่ได้ และบรรลุความต้องการอย่างแท้จริงของเกษตรกรอันจะก่อให้เกิดการพัฒนาในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมถึงการพัฒนาในด้านอื่นๆ ต่อไป

ผู้วิจัยจึงมีแนวคิดว่าปัจจัยบางประการที่นอกเหนือจากสถานภาพส่วนบุคคลข้อมูลพื้นฐานด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม คือปัจจัยด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมของศูนย์ฯ ปัจจัยด้านการเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมของศูนย์ฯ และประโยชน์ที่จะได้รับจากการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของศูนย์ฯ จะมีความสัมพันธ์ต่อระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการดำเนินกิจกรรมของศูนย์ฯ คือ การค้นหาปัญหา การวางแผน ตัดสินใจ การร่วมดำเนินกิจกรรม และการติดตามประเมินผลจึงได้ที่มาของกรอบแนวคิดในงานวิจัยครั้งนี้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการดำเนินงานกิจกรรมของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงม่อนเงาะ โดยศึกษาปัจจัยลักษณะส่วนบุคคล สถานภาพทางเศรษฐกิจ และสังคมของผู้ให้ข้อมูล ซึ่งประกอบด้วย เพศ อายุ ระดับการศึกษา ศาสนา เชื้อชาติ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ประสบการณ์ในการทำเกษตร รายได้ จำนวนพื้นที่ถือครอง การเป็นสมาชิกกลุ่ม ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศูนย์และการดำเนินกิจกรรมของศูนย์ฯ การเปิดรับข่าวสาร และความคาดหวังประโยชน์ที่จะได้รับจากการมีส่วนร่วม คาดว่าจะมีความสัมพันธ์ต่อระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการดำเนินกิจกรรมของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงม่อนเงาะ

ภาพ 3 กรอบแนวคิดในการวิจัย

สมมติฐานการวิจัย

จากการศึกษาเอกสารการวิจัยสามารถได้มาซึ่งข้อสมมติฐานเพื่อการทดสอบ คือ

1. ปัจจัยด้านลักษณะบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ศาสนา เชื้อชาติ ของผู้ให้ข้อมูล มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงม่อนเงาะ
2. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ประสบการณ์ในการทำเกษตร รายได้ จำนวนพื้นที่ถือครองของผู้ให้ข้อมูล มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงม่อนเงาะ

3. ปัจจัยด้านสังคม ได้แก่ การเป็นสมาชิกกลุ่ม ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศูนย์และ การดำเนินกิจกรรมของศูนย์ฯ การเปิดรับข่าวสาร และประโยชน์ที่จะได้รับจากการมีส่วนร่วม มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของศูนย์พัฒนาโครงการหลวงม่อนเงาะ